

İLK TÜRKÇE KUR'AN TERCÜMELERİNDE UHREVİ YER ADLARI

Suat ÜNLÜ*

ÖZET

Bu makalede Kur'an'da geçen uhrevi yer adlarının Türk dili tarihinde İlk Türkçe Kur'an tercümeleri olarak bilinen Kur'an tercümelerindeki karşılıkları üzerinde durulacaktır. Makalede yer adları bilimiyle ilgili bilgi verildikten sonra Kur'an'da geçen yer adlarının İlk Türkçe Kur'an tercümelerinde geçen karşılıkları, içinde geçtiği dönemin metniyle birlikte verilmiştir. Konunun geniş olması sebebiyle her kavramın İlk Türkçe Kur'an tercümeleri açısından dillik değeri olanlar alınmıştır. Diğer verilmeyenler ise Arapça biçimleriyle karşılanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ad bilim, Satır-Arası Kur'an Tercümeleri, TİEM 73, TİEM 40, Cennet.

IN THE FIRST TURKISH QURAN TRANSLATION THE CAMAL PLACE NAMES

ABSTRACT

In this article, we will explain the carnal place names in The Quran known as the first Quran translations in the history of Turkic. In the article, after the informations about the science of place names, translations of the place names in the Quran in the First Quran Translations are given with period of its original text. Because of the wide subject, the concept which has a language value in the First Turkish Quran translations has taken. The others are given with their own Arabic forms.

Key Words: onomastic, interlinear Quran translations, TIEM 73; TIEM 40, the heaven.

Korpus

Bu çalışmada Türkçe İlk Kur'an Çevirilerinde Uhrevi yer adlarıyla ilgili kavramların kullanımlarının tespitine çalışılacaktır. Bu kullanımlar Türkoloji literatüründe TİEM 73 KT 1v-235v/2=001/001=020/135 (Kök 2004), TİEM 73 KT (235v/3=451v/9=021/001=114/006 (Ünlü 2004), Rylands KT (Eckmann 1976, ATA 2005), Hekimoğlu KT (Sağol 1993-1999) ve Anonim Tefsir (Borovkov 1963, 2002; Usta 1989) olarak bilinen Karahanlı ve Harezmi sahasından ilk çeviri ve tefsirlerle Batı Türk yazı dili çevresinin erken tarihli TİEM 40 KT (Topaloğlu 1976-1978) ve Manisa KT (Karabacak 1995-1999) olmak üzere şu Türkçe Kur'an çevirilerine dayandırılmıştır:

TİEM 73 Abdullah Kök, *Karahanlı Türkçesi Satır Arası Kur'an Tercümesi (TİEM 73 1v-235v/2) İnceleme-Giriş-Metin-Dizin* Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara, 2004. Suat Ünlü *Karahanlı Türkçesi Satır Arası Kur'an Tercümesi (TİEM 73 235v/2-*

* Dr.;Hitit Üniversitesi Fen/Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

450r/7) *İnceleme-Giriş-Metin-Dizin* Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara, 2004.

Rylands KT Janos Eckmann, *Middle Turkic Glosses Of The Rylands Interlinear Koran Translation*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1976. Aysu Ata Türkçe İlk Kur'an Tercümesi (Rylands Nüshası) Karahanlı Türkçesi, Giriş-Metin-Notlar Dizin, Ankara, TDK, 2004.

Anonim Tefsir A.K. Borovkov, *Leksika sredneaziatskogo tefsira XII-XIII vv.* Akademiya Nauk SSSR İstitut Narodov Azii. Moskova, 1963. (Türkçe Çev. Halil İbrahim Usta, Ebülfez Amanoğlu, *Orta Asya'da Bulunmuş Kur'an Tefsirinin Söz Varlığı (XII-XIII Yüzyıllar)*, TDK, Ankara, 2002). Halil İbrahim Usta, *XIII. Yüzyıl Doğu Türkçesiyle Yazılmış Anonim Kur'an Tefsirinin Söz ve Şekil Varlığı*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1989.

Hekimoğlu KT Gülden Sağol, *Old Turkish and Persian Inter-Linear Qur'an Translations II: An Inter-Linear Translation of the Qur'an into Khawarazm Turkish, Introduction, Text, Glossary and Facsimile (Part I: Introduction and Text)*, Harvard, (410 pages), 1993; *(Part II: Glossary)* Harvard, 1995, (310 pages); *(Part III Facsimile of the MS Süleymaniye Library, Hekimoğlu Ali Paşa No.2 Section One: 1b-300b)*, Harvard, 1996; *(Part III: Facsimile of the MS Süleymaniye Library, Hekimoğlu Ali Paşa No.2 Section Two:301a-587b)*, Harvard,1999.

TİEM 40 Ahmet Topaloğlu, *Muhammed Bin Hamza, XV. Yüzyıl Başlarında Yapılmış "Satır-Arası" Kur'an Tercümesi Giriş ve Metin, Sözlük. I-II*, Kültür Bakanlığı, İstanbul, 1976-1978.

Manisa KT Esra Karabacak, *An Inter-Linear Translation Of The Qur'an Into Old Anatolian Turkish = Eski Anadolu Türkçesi Satır Arası Kur'an Tercümesi: Introduction and Text I, Sources of Oriental Languages and Literatures 22, Turkish Sources XX, Harvard University The Department Of Near Eastern Languages and Civilizations. 1994; (Part II: Glossary: Section one, p. 1-384. Section Two, p. 385-786), 1995; (Part III: Facsimilie of the MS Manisa İl Halk Library No. 931, Section one: 1a-224a.1997; (Part III: Facsimilie of the MS Manisa İl Halk Library No. 931, Section two: 224b-451a, 1999.*

GİRİŞ

Diğer pek çok bilim gibi, coğrafyanın da alanı kesin sınırlarla belirlenmemiş olduğundan. Bu bilimin içerisine bir bütün olarak yer yuvarlağı girdiği gibi; cansız küreler (katı yeryüzü, hava, su), canlı küre (bitkiler ve hayvanlar), insan ve ortaya koyduğu işler de girmektedir. Bu nedenle Latince bir kelime olan coğrafya, içerisinde insanla ilgili konuların yer tuttuğu bir tabiat bilimi, yahut tabii bilimlerle manevî bilimler arasında geniş bir yer tutan, bunları birbirine bağlayan bir yeryüzü bilimi diye tanımlanmıştır (İzbirak 1992: 61).

Muhatabı tüm insanlık olan Kur'an şu veya bu sebeple manevî bilimlerden bahsettiği gibi, tabii bilimlerden de bahsetmiş, bu iki bilim grubunu iç içe işlemiştir.. Pek çok bilimle ilgili olan coğrafya da, Kur'an'ın temas ettiği bilimler arasında yer alır. Çeşitli sebeplerle Kur'an yeryüzü ve gökyüzü coğrafyasına değinir(Akpınar 2002: 1).

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 6/2 Spring 2011

Yerleşik bir hayat yaşamak zorunda olan insanın bir yeri sürekli yurt edinmesi, yurt edindiği yer uğruna pek çok fedakârlıklarda bulunması, maddî ve manevî ihtiyaçlarını karşıladığı mekân olması gibi nedenlerden dolayı, bazı yerlerin insan hayatında çok ayrı yer vardır. Kimi yerler de taşıdığı misyon itibarıyla tüm insanlığı ilgilendirir (Akpınar 2002: 2).

Yer Adları Bilimi

Mekân da denilen yer, fiilin maddî ve hissi ortamın teşkil eder. Mekânlar belirli ve belirsiz mekânlar olmak üzere iki grupta incelenebilirler. Bunlardan belirli mekân, sınırları çizilmiş, zahiri hislerimizle algılanabilen oda, ev, okul, bahçe gibi yerlerdir. Belirsiz mekân ise, hudutları çizilmemiş, yalnız başına gözümüzle algılanmayan yerlerdir. Altı yön dediğimiz Ön-arka, alt-üst, sağ-sol ile, yan, orta, ara, hiza gibi mekânlara karşılık gelen kelimeler belirsiz mekânlardır. (Akpınar 2002: 92)

Dil biliminiz kollarından biri de sözcük kavram ilişkisi yanında daha çok özel adları inceleyen ve yer adları (toponymy) ile şahıs adları (antroponmy)ni içine alan adbilgisi/adbilim (onomastics)'dir.(Aksan 19; 1991)

Toponymie, Avrupa'da son yıllarda yapılan bilimsel çalışmalarda bağımsız bir bilim kolu haline gelmiştir. Eski tabirle "Mahallî Esâmî" ve "Coğrafi Lisâniyât" denilen ve "Toprağın dili" diye tanımlanan bu bilim dalı, yer adlarının yapı, anlam ve kökenlerini inceler. Bu bilim dalının dağ, tepe, bel, sırt gibi yer şekilleri üzerinde duran bölümüne "oroymy"; dere, çay, ırmak, göl gibi adları konu alan bölümüne "hydronymy" denir. Bu bilim dalı ile uğraşanlara "toponymiste" denilmiştir. Türkçe'de bu bilim dalına "yer adları bilimi" denmiştir.(Akpınar 2002:92)

Bu dalda yapılan çalışmalar, bütün yer adlarının bir anlam taşıdığını tespit etmiştir. Ünlü dilbilimcisi Adolf Bach, "Bir ulusun ad hazinesi, onun geçmişteki ve bugünkü zihinsel-ruhsal durumunun anlatımıdır" der.(Koç 1992: 169)

Yer adları üzerinde yapılan çalışmalar, yalnızca dil çalışmaları olarak kalmamakta, toplumsal gelişmelere de ışık tutmaktadır. Yer adları, tarih çalışmalarında bir kaynak olarak kullanılabilir. Çünkü yer adlarının verilmesi tesadüfî değildir. Sonradan anlamla doğru orantılı olarak verilmiştir. Her yer adının bir tarihsel arka planı vardır. Sözelimi yer adları verilirken, kişi adları, adlandırılan yerin tabii durumu, o yerde yetişen bitki adları, renkler, meslekler ve savaşlar başta olmak üzere o yerde meydana gelen önemli olaylar etkili olmuştur.(Akpınar 2002:92)

Çeşitli din ve kültürlerde yer, su, dağ, taş/kaya, ağaç kültürleri önemli bir yer tutar. Örneğin Yahudiler Sinâ Dağını, Araplar Arafat Dağını, Moğollar Burhan-Kaldun'u kutsal sayarlar. (İnan 1991:253)

Yer adları, bir yerin coğrafi, tarihi ve genel karakterini tanıma ve tanıtmada önemli rol oynar. Yer adları fikir açıdır, rastgele verilmiş değildir. İnsan, bir taraftan kendi adını veya diğer insanlarla bütünleşen ortak şahsiyetini toprağa nakşederek onun üzerindeki hakimiyetini sembolleştirirken, diğer taraftan da tabiatın kendi üzerindeki etkisini dile getirmekten kaçınmamıştır. İşte bu etkileme ve etkilenme yaşadığı yerlere verdiği isimlerle yansımıştır.

Turkish Studies

a- Tabiata ve Fiziksel Koşullara Dayanan Adlar/Çevreyle İlgili Olanlar

1. Çevrenin coğrafi özellikleri ve jeolojik yapısını yansıtan yer adları
2. Çevredeki renkleri yansıtan yer adları
3. Bitki örtüsü, hayvanlar ve yapılar gibi çevrede bulunan varlıkları yansıtan yer adları
4. Çevrenin genel niteliklerini yansıtan yer adları

b- İnsanlar ve Topluluklara Dayanan Adlar/Bireyle İlgili Olanlar

1. Kişi adları ve ünvanlar
2. Dinle ilgili olanlar
3. Meslekle ilgili olanlar
4. Akrabalıkla ilgili olanlar

İslam literatüründe yeryüzünün tavsifi anlamına gelen “coğrafya” ile ilgili eserler için, “Suretü’l-Arz”, “Kat’u’l-Arz”, “Resmü’r-Rub’ı’l-Ma’mûr”, “Suretü Ma’muri’l-Arz”, “Resmü’l-Arz” gibi tabirler kullanılmıştır. Bu ilme ise, “İlmü’l-Mesalik ve’l Memâlik” (Yol ve ülkeler bilimi), “İlmü’l Bürûd (Posta bilimi) gibi adlar verilmiştir. Öteden beri coğrafya eserlerinin riyazî ve tarihi iki yönü olmuştur. Riyazî yön yeryüzünü, semavî bir cisim gibi incelemiş, tarihî yön ise daha çok insanlar ve ülkeleri konu almıştır. Coğrafya İslam eserlerinde ilk olarak X. Asrın ortalarında İhvânü’s-Safâ risalelerinde “suretü’l-Arz” anlamında kullanılmıştır. Kur’an, coğrafi bilgiler içeren en güvenilir ve en eski bir metindir. .(Akpınar 2002:93)

Kur’an’da dört yüzden fazla ayette yeryüzü anlamına gelen “Arz” kelimesi kullanılmıştır. Bu ayetlerde yeryüzünün Allah tarafından eksiksiz ve en güzel bir biçimde yaratıldığı, süslediği, insanların ve tüm canlıların hizmetine sunulduğu, onlara boyun eğdirildiği vurgulanmıştır. Kur’an’a göre, diğer yaratılanlar gibi yeryüzü de boşuna ve anlamsız olarak yaratılmamıştır. Her şeyden önce tüm aksamı ile yeryüzü, Yüze Allah’ın azametini kanıtlayan açık ve büyük bir ayet, güçlü bir delildir. .(Akpınar 2002:96)

Kur’an-ı Kerimde Yer Adalarının Zikrediliş Sebepleri

1. Yerin İnsan Hayatındaki Öneminin Vurgulanması
2. Kur’an’da Geçen Yer Adlarının Allah’ın Şeâirinden Olması
3. Medeniyetin İlk Merkezlerine Dikkat Çekilmesi
4. Anlama canlılık Kazandırması
5. İbret ve Model Oluşturmak için Merkezlerin Anılması
6. Din-Tarih-Medeniyet ve Kültür Bağlarının Canlı Tutulmasının İstenmesi
7. İnsan Hayatındaki yerleşik Hayat Tutkusuna Dikkat Çekilmesi.

1.2 Uhrevî Yer Adları

Kur'an-ı Kerimde dünya üzerindeki maddi yer adları yanında, öteki alem dediğimiz ve şimdilik bizim için fizik ötesi olan alemle ilgili bir kısım yer adlarına da değinilmiştir. Bunlardan çoğu Ahiret yurdunu oluşturan cennet ve cehennem adlarından oluşurken, kimi de kitabının ilk ayetinde Alemlerin Rabbi olduğunu açıklayan yüce Allah'ın erişilmez ve kavranamaz kudretini bildiren yerlerin adlarından meydana gelmektedir. Adı geçen bu isimler hakkında tefsirler farklı farklı açıklamalar yapmışlardır. Nitekim bu metafizik yerler adlandırılırken, fizik aleminde kullanılan kimi isimler seçilmiştir. Zaten insan rüya ve hayal alemlerinde zaman zaman içerisinde bulunduğu coğrafyanın sınırları dışına çıkıp fizik ötesi yerlere seyahatler edebilmektedir. Yanı sıra ölüm sonrası hayata şimdiden hazırlanabilmek için, ölüm, kabir ve ahiret hallerini düşünmek hep tavsiye edile gelmiştir. Çünkü hayat dünya-ahiret, değerler madde-mana ile birlikte bir bütün olduğu gibi, coğrafya da fizik-metafizik yerleriyle bir bütündür (Akpınar 2002: 218).

Tam anlamıyla kavrayamadığımız bu yer adlarının Kur'an'da ifade edilmiş sebeplerinin başında, Yüce Allah'ın nelere kadir olduğuna dair erişilmez gücü karşısında kul olarak bize aczimizi bildirmek, ötelere ve öteki dünyaya merakımızı celp etmek, ötelere o güzellikleri hak etmek için gayret etmek ve ötelere sıkıntılı yerlere düşmemek için şimdiden tedbir almak (Akpınar 2002: 218).

1.3.1 Abkarî (عقري)

Abkar, cinler yurdu demektir, sonraları abkar, insan, hayvan, giysi olsun her şeyin en iyisine, en güzeline ve ne nefisine denilir olmuştur (Akpınar 2002: 218).

Ar. “عقري” “cinler yurdu”

Tü. yaşıl yahşi nehâ; körklüg ‘abíará; ‘âbíara; bahalu döşekler üze görklüler

Ar.“عقري” Tü.“cinler yurdu” ;Türkçe erken Kur'an çevirilerinde; TIEM 73'de **yaşıl yahşi nehâ**; Hekimoğlu KT'de **körklüg ‘abíará**; Manisa KT'de **‘âbíara**; TIEM 40 KT'de **bahalu döşekler üze görklüler** sözcükleriyle karşılanmıştır.

TIEM 73: [394v/1] tayanmışlar töşäklär üzä yaşıl yahşi nehâlär üzä.(394v/1=055/076)

Hekimoğlu KT: Tayanğanlar yaşıl töşekler üze (5) taı körklüg ‘abíará üze.(510b/4=055/076)

Manisa KT: (8) tayanurlar anda yaşıl yastuılara muhadelere dağı ğaráb íumâşlara ki ‘acâyib ola, ‘abíara nisbet olur. (392b/8=055/076)

TIEM 40: Tekye urıcılarken döşekler üze yâ yastuklar üzere yaşılar, (2) dakı bahalu döşekler üzere görklüler. (255a/1=055/076)

Kur'an: Onlar yeşil yastıklara ve güzel yaygılara yaslanırlar, (nimetlenirler).(55/76)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde Ar. "عقري" karşılığı kullanılan sözcüklerden **yaşıl yağış nehâ** (T.+F.); **körklüg 'abíará** (T.+Ar.); **'âbíara** (Ar.); **bahalu döşekler üze görklüler** (F.+T.) sözcük veya sözcük gruplarından meydana gelmiştir.

1.3.2. 'Adn Cennetleri (جنات عدن)

En belirgin anlamı ile "ikamet etme" veya "ikamet edilen yer" demek olan adn, on bir ayette cennât kelimesiyle birlikte tekrarlanarak (cennâtü adn) "ikamet edilecek cennetler" anlamında kullanılmıştır. Adnin cennetinin belli bir bölümünün adı olduğu veya çoğul şeklinde kullanılışa bakarak onun tamamını ifade eden bir isim durumunda olduğunu söylemek mümkündür (Kök 2004:21).

Ar. "جنات عدن" Adn' 'adn bûstânlar; 'adnuñ bûstânları; 'adn uçmaıları; bûstânlar erüglük; cennât-ı 'adn; ikâmet bûstânları; körklüg bûstânlar; turğu bûstânlar; turuğluı uşmağ; uşmağ turuğluı; ürüklük bûstânlar; ürüklük bûstânları'

Ar. "جنات عدن" "sözcüğü içerisinde sükunetin, tatmin olmanın ve rahatça yerleşmenin bulunduğu cennetler" şeklinde tanımlanmıştır. (Çanga: 320a).

En belirgin anlamı ile "ikamet etme" veya "ikamet edilen yer" demek olan adn, on bir âyette cennât kelimeyle birlikte tekrarlanarak (cennâtü adn) "ikamet edilecek cennetler" anlamında kullanılmıştır. Adnin cennetinin belli bir bölümünün adı olduğunu veya çoğul şeklinde kullanılışa bakarak onun tamamını ifade eden bir isim durumunda bulunduğunu söylemek mümkündür. Ar. "جنات عدن" adn sözcüğü Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde 'adn bûstânlar; 'adnuñ bûstânları; 'adn uçmaıları; bûstânlar erüglük; cennât-ı 'adn; ikâmet bûstânları; körklüg bûstânlar; turğu bûstânlar; turuğluı uşmağ; uşmağ turuğluı; ürüklük bûstânlar; ürüklük bûstânları' sözcük ve sözcük gruplarıyla karşılanmıştır.

TİEM 73 üd urdı tañrı mü' minlâria mü' minâ urağutlaría bûstân aıar anıñ (4) altındın arıılar mäñgü íalıglılar anıñ içindä orunlar hoş 'adn bûstânlar içindä. (146v/=009/072)

Hekimoğlu bûstânlar [191b/1] aıar (4) altındın arıılar câvidâneler anıñ içinde taıı turğu yir (2) arığ 'adnuñ bûstânları içinde. (191a/9=009/072)

TİEM 40 uçmaılar aıar altındın (10] irmaılar ebed íalıcılar iken anlarun içinde daıı turaı yirleri aru 'adn uçmaıları içinde. (92b/9=009/072)

Manisa ebedi íalurlar anda dağı yağış sâkin olacak yirler cennât-ı 'adn içinde. (137b/1=009/072)

Kur'an "Allah erkek müminlere de kadın müminlere de -içinde ebedi kalanlar olmak üzere- altlarından ırmaklar akan cennetler ile adn cennetlerinde hoş meskenler vaat etti (009/072)

TİEM 73 (3) körklüg bûstânlar kirgäylär anar kim edğü boldı atalarındın cüftlärindin (4) oğlanları ızlarındın fâriştälär kirgäylär anlar üzä tegmä íapuğdın.(85v/3=013/023]

HekimoğluKT ifâmet bûstânları kirürler aña (4) taıı ol kim irse kim uâllih boldı atalarındın taıı cüftlerindin taıı oğlanlardın.(243a/3-4=013/023)

TİEM 40 'adn uçmaıları gireler ana daıı ol kim eyü oldı atalarındın daıı avratlarından daıı nesillerinden.(118b/10=013/023)

Turkish Studies

Manisa ol *cennât-ı ‘adndur* ki dâr-ı ifâmetdür girürler anda daîi şaliḥ olanlar girür atalarından daḥî zürriyetlerinden.(174a711=013/023)

Kur’an “(O son) Adn cennetleridir. Buralara hem kendileri girerler hem de atalarından, eşlerinden ve zürriyetlerinden salih olanlarAr...(13/023)

Türkçe ilk Kur’an çevirilerinde Ar. “جنات عدن” karşılığı kullanılan sözcüklerden ‘*adn* bûstânlar; ‘*adnuḡ* bûstânlarý (Ar.+F.); ‘*adn* uçmaıları (Ar.+T.); bûstânlar erüglük (F.+T.); *cennât-ı ‘adn* (Ar.); *ikâmet bûstânları* (Ar.+F.); *körklüg bûstânlar* (T.+F.); *turḡu bûstânlar*(T.+F.); *tuḡluı uştmah* (T.+S.); *uştmah tuḡluı* (S.+T.); *ürüklük bûstânlar*(T.+F.); *ürüklük bûstânları*’(T.+F.) sözcük veya sözcük gruplarından meydana gelmiştir.

1.3.3. el-Akabe (العقبة)

Sarp yol, daḡdaki aşılması zor dik geçit, anlamına gelen Akabe’nin cehennemde bir daḡ adı olduḡu da söylenmiştir. Kur’an’da şöyle geçer: “*Ama o zor geçidi aşmaya girişemedi. O zor geçidin ne olduğunu sen bilir misin’ O geçit, bir köle ve esir azadetmek, yahut açlık gününde, yakın olan bir öksüzü, yahut topraḡa serilmiş bir yoksulu doyurmaktır.*”¹

Akabe (عَقَبَة):

Ar. “عَقَبَة” “zor geçit”

Tü. ot; *Afabe*; *Afabe*; *bileñe ya‘ná sarp işe*

Ar. “عَقَبَة” Tü.“zor geçit”;Türkçe erken Kur’an çevirilerinde; TİEM 73’de *ot*; Hekimoḡlu KT’de *Afabe*; Manisa KT’de *Afabe*; TİEM 40 KT’de *bileñe ya‘ná sarp işe*

TİEM 73: aşmaduí turur *otfa* (443v/6=090/001)

Hekimoḡlu KT: Küçeylik birle kirmede *Afabeḡa* (574a/5=090/011)

Manisa KT: (11) *Afabe* girmede (442b/11=090/011)

TİEM 40: (285b/1) Pes, güce görüp girmede *bileñe ya‘ná sarp işe* girmede (285b/1=090/011)

Kur’an: Fakat o, sarp yokuşa atılmadı.(90/11)

Türkçe ilk Kur’an çevirilerinde Ar. “عَقَبَة” karşılığı kullanılan sözcüklerden *ot* (T.); *Afabe* (Ar.); *Afabe* (Ar.); *bileñe ya‘ná sarp işe* (T.) sözcük veya sözcük gruplarından meydana gelmiştir.

1.3.4. el-Arş (العرش)

Çatı, asma çardaḡı, taht anlamlarına gelir. Allah’ın arşı ise, içyüzünü ancak Yüce Allah’ın bildiḡi ve beşerin kavrayamadıḡı şeydir.

Ar. “العرش” “arş”

¹ Beled:90/11-14

Tü. **mülk**; ‘arş; ‘arş; arş

Ar. “ العرش ” “ Tü. “arş”;Türkçe erken Kur’an çevirilerinde; TIEM 73’de **mülk**; Hekimoğlu KT’de ‘arş; Manisa KT’de ‘arş; TIEM 40 KT’de **arş** sözcükleriyle karşılanmıştır.

TIEM 73: ol kim yarat(t)ı köklärni (4) yärni ol kim ol ekki ara altı kün içrä yana tüz turur **mülki** üzä rüzá berigli idi (5) aygıl anıñ birlä öüglüia. (265r/4=025/059)

Hekimoğlu KT: (4) ol kim yarattı köklärni taıı yirni, taıı ol nirse kim ol ikisi arasında, (5) altı kün içinde. Andın song erkendi ‘**arş**’üze Tangrı sorgul (6) anı bilgenge. (349b/4=025/059)

Manisa KT: Ol Tañrı gökleri yarattı (4) dañı yirler yarattı. Gög ile yer ortasında barça halıı yarattı altı günde, andan soñra ‘**arşa**’ müstevá oldu. Tañrı ta‘âlâ keyfiyetsüz. (5) Úor anı ‘âlim gişilere ki bilür. (256a/3=025/059)

TIEM 40: Ol kim yarattı gökleri takı yiri, dakı anı kim ol ikinün arasındadır, altı günler içinde. (9) Andan kasd eyledi **arş** üzere ya‘ná yaratmağa, Rahman. Pes sorgıl anı, bilüre.(173a/9=025/059)

Kur’an: Gökleri ve yeryüzünü ve ikisi arasındakileri altı gün içinde (altı evrede) yaratan, sonra da Arş’a² kurulan Rahmân’dır. Sen bunu haberdar olana sor (25/59)

Türkçe ilk Kur’an çevirilerinde Ar. “ العرش ” karşılığı kullanılan sözcüklerden **mülk** (T.); ‘arş; ‘arş; arş (Ar.) sözcüklerden meydana gelmiştir.

1.3.5. el-Bahru’l-Mescûr (البحر المسجور)

“Kaynayacak denize and olsun”³ ayetindeki denizin neresi olduğu konusundaki farklı görüşler ileri sürülmüştür. Hz. Ali, onun arşın altında suyu bol bir deniz olduğunu, sura birinci üfürüşten sonra kırk sabah insanların üzerine yağmur yağdıracağını ve bununla yerden bitercesine insanların kabirlerinden doğrulup kalkacağını, söyler. Sahih olan diğer bir görüşe göre ise sözkonusu deniz yeryüzü denizidir(Akpınar 2002: 220).

Ar. “ البحر المسجور ” “ Kaynayan deniz ”

Tü. **tolanmış tãñiz; íaynağan aığan teñiz; toldurulmuş tengiz; deñizler haıı çün tolmuşdur; deñiz hakkı-y-ıçun tolmuş ya‘ná bahru’l-hayvan arş altında**

Ar. “ البحر المسجور ” “Tü. “ Kaynayan deniz” ;Türkçe erken Kur’an çevirilerinde; TIEM 73’de **tolanmış tãñiz**; Anonim KT’de **íaynağan aığan teñiz**; Hekimoğlu KT’de **toldurulmuş tengiz**; Manisa KT’de **deñizler haıı çün tolmuşdur**; TIEM 40 KT’de **deñiz hakkı-y-ıçun tolmuş ya‘ná bahru’l-hayvan arş altında** sözcükleriyle karşılanmıştır.

TIEM 73: yana ol **tolanmış tãñiz** haıı(385r/6=052/006)

Anonim KT: taıı **íaynağan aığan teñiz** birle. (55b/9=052/006)

² Arş, kudret ve hâkimiyet tahtı, sınırsız kudret makamı demektir.
³ Tûr:52/6

Hekimoğlu KT: taî toldurulmuş tengiz birle. (500b/3=052/006)

Manisa KT: Deñizler hañu çün tolmışdur yâ ıyâmetde deñizler od olur. (383b/11=052/006)

TİEM 40: (10) dakı deñiz hakkı-y-ıçun tolmış ya'ná Bahru'l-hayvan arş altında yâ yanmış ya'ná od olmuş. (249b/10=052/006)

Kur'an: kabaran denize andolsun ki (52/6)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde Ar. “ البحر المسجور ” karşılığı kullanılan sözcüklerden **tolanmış tâñiz** (T.); **ıaynağan aığan teñiz** (T.); **toldurulmuş tengiz** (T.); **deñizler hañu çün tolmışdur** (T.); **deñiz hakkı-y-ıçun tolmış ya'ná Bahru'l-hayvan arş altında** (T.+Ar.) sözcük veya sözcük gruplarından meydana gelmiştir.

1.3.6. Berzah (برزخ)

Müminlerin ölüm ile kıyamet arasındaki süre içerisinde kalacakları yer demektir. Onların tekrar dünyaya dönmelerine engel olduğundan bu isim verilmiştir.

Ar. “ برزخ ” “engel ”

Tü. **gûr; yıgğan; barzah; araya girici**

Ar. “ برزخ “ Tü. “Engel “;Türkçe erken Kur'an çevirilerinde; TİEM 73'de **gûr**; Hekimoğlu KT'de **yıgğan**; Manisa KT'de **barzah**; TİEM 40 KT'de **araya girici** sözcükleriyle karşılanmıştır.

TİEM 73: (2) bolğay kim män ılgay män eđgü iş anıñ içindä kim ıoğtum andağ ärmäz ol bir söz ol ol aydaçılar ol, (3) anların arkalarında **gûr** ol adaın ıoparılgularıa tegi.(253r/3=023/100)

Hekimoğlu KT: (3) bolğay kim men ıılsam eđgü ‘amelni, ol nirse içinde kim ıoğtum. Yıgılğıl ıaytarmaı istemekdin. Ol sözi turur, ol (4) anıñ ayğanı. Taıı ıleylerindin **yıgğan** bar, ıoparılgularının küninge tegrü. (334a/3=023/100)

Manisa KT: Yâ Rabbá meni dönder dünyâya, varayın; ola kim ‘amel-i úalıñ işleyem ben terk eyledüğüm nesnede âmândan ‘amelden (3) Anuñ gibi degül, tañıáı ol bir kelimedür kisöyler, ıleylerinde **barzah** vardır ki hâyıldür, men^c eyler (4) ıyâmet günine degin ki ba^c ş olsalar gerek. (243b/2=023/100)

TİEM 40: İy Çalabum, döndür beni ola kim işleyem (7) eyü işi, koduğumda zâyı^c eyledüğümde ya'ná ‘umr, yâ mal. Degül eyle bayık ol sözdür, ol eyidicisidür anun. Dakı anların ıleyinde, **araya girici** vardır ya'ná ölümden haşra degin vakt, ol güne degin kim koparırlAr.(165a/7=023/100)

Kur'an: “Rabbim! Beni dünyaya geri gönderiniz ki, terk ettiğim dünyada salih bir amel yapayım” der. Hayır! Bu, sadece onun söylediği (boş) bir sözden ibarettir. Onların arkasında, tekrar dirilecekleri güne kadar (devam edecek, dönmelerine engel) bir perde (berzah) vardır.(23/100)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde Ar. “ بَرزَخ ” karşılığı kullanılan sözcüklerden **gûr** (F.); **yıgğan** (T.); **barzah** (Ar.); **araya girici** (T.) sözcük veya sözcük gruplarından meydana gelmiştir.

1.3.7. el-Beytü'l-Ma'mûr (البيت المعمور)

Ma'mur ev veya ma'mur mabed anlamına gelen el-Beytü'l-Ma'mûr⁴ kelimesi şu ayette geçmektedir: “*Mamur eve yemin olsun ki.*”⁵

Ar. “ البيت المعمور ” “ma'mur mabed ”

Tü. ol ew; Beytu'l-ma'mûr birle; ve ol âbâdan iw üküş halılı ve ol bir iw törünç kökde 'arş berâberinde turur. Ka'be üstünde turur; törünçî fat kökdeki iw birle; Beyt-i ma'mûr haîî-y- için ki Ka'bedür yâ dördünci fat gökdedür.; imarat olunmuş ev hakkı-y-ıçun ya'ná gökdegi ev yâ Ka'be

Ar. “ البيت المعمور ” Tü.“ma'mur mabed”; Türkçe erken Kur'an çevirilerinde; TİEM 73'de ol ew; Anonim KT'de Beytu'l-ma'mûr birle; ve ol âbâdan iw üküş halılı ve ol bir iw törünç kökde 'arş berâberinde turur. Ka'be üstünde turur; Hekimoğlu KT'de törünçî fat kökdeki iw birle; Manisa KT'de Beyt-i ma'mûr haîî-y- için ki Ka'bedür yâ dördünci fat gökdedür.; TİEM 40 KT'de imarat olunmuş ev hakkı-y-ıçun ya'ná gökdegi ev yâ Ka'be sözcükleriyle karşılanmıştır.

TİEM 73: ant ol ewhaîî.(385r/5=052/004)

Anonim KT: Taî Beytu 'l-ma'mûr birle; ve ol âbâdan iw üküş halılı ve ol bir (4) iw törünç kökde 'arş berâberinde turur. Ka'be üstünde turur. (55b/3=052/004)

Hekimoğlu KT: taî törünçî fat kökdeki (3) iw birle. (500b/2=052/004)

Manisa KT: (11) Beyt-i ma'mûr haîî-y- için ki Ka'bedür yâ dördünci fat gökdedür. (383b/11=052/004)

TİEM 40: dakı imarat olunmuş ev hakkı-y-ıçun ya'ná gökdegi ev yâ Ka'be (249b/9=052/004)

Kur'an: “Beyt-i Ma'mur”a(52/4)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde Ar. “ البيت المعمور ” karşılığı kullanılan sözcüklerden ol ew (T.); Beytu'l-ma'mûr birle; ve ol âbâdan iw üküş halılı ve ol bir iw törünç kökde 'arş berâberinde turur. Ka'be üstünde turur (Ar.+T.); törünçî fat kökdeki iw birle (T.); Beyt-i ma'mûr haîî-y- için ki Ka'bedür yâ dördünci fat gökdedür (Ar.+T.); imarat olunmuş ev

⁴ Rivayetlere göre, yeryüzünde insanlar için kurulan ilk ev Ka'be, varlığın varoluş sürecinde Ka'be'den önce melekler için yedinci semada kurulmuş ev de Beyt-i ma'murdur. Ka'be'nin temel işlevi insanların onu tavaf etmesi olduğu gibi, Meyt-i Ma'mur'un temel işlevi de meleklerin onu tavaf etmesidir. Nasıl ki insan Ka'beyi ziyaret ve tavaf edip bağışlanma diliyor ve hakikatin dünyasına açılan pencereden sızan nura doğru koşuyorsa, insanın yaratılışına itiraz ettikten sonra melekler de, kendilerini bağışlatmak ve tevhidin nur kaynağı ile daha sıkı bir irtibata geçmek için o evi ziyaret edip tavaf ediyor!Ar. Mamur eve neden olan insan, insanın tavaf ettiği ka'benin semadaki modeli Beyt Mamurdur. Mamur ev Ka'be'yi, Ka'be Mekke'yi, Mekke'de diğer şehirleri doğurdu (Akpınar 2002: 223)

⁵ Tûr:52/4

hakki-y-ıçun ya'ná gökdegi ev yâ Ka'be (Ar.+T.) sözcük veya sözcük gruplarından meydana gelmiştir.

1.3.8. Burc (برج)

Yüksek köşk, kale anlamına Türkçe'ye geçmiş olan “burç” kelimesinin çoğulu olan bu kelime, Kur'an'da bir ayette “kaleler” anlamında, üç ayette de gökyüzündeki “burçlar” anlamında kullanılmıştır.

Ar. “ برج ” “burç ”

Tü. **yulduzlar; yulduz orunları; burclar; burclar ya'ná on iki**

Ar. “ برج ” “ burç ”;Türkçe erken Kur'an çevirilerinde; TİEM 73'de **yulduzlar**; Hekimoğlu KT'de **yulduz orunları**; Manisa KT'de **burclar**; TİEM 40 KT'de **burclar ya'ná on iki** sözcükleriyle karşılanmıştır.

TİEM 73: İutluğluı ol idi ııldı kökdä (7) **yulduzlar** taıı ııldı anıñ içinde çärâğlar taıı yarutuğlı ay.(265r/7=025/061)

Hekimoğlu KT: Yüksek boldı ol kim ııldı kök içinde **yulduz orunlarını** (9) taıı ııldı anıñ içinde künni taıı aynı yarutğan. (349b/8=025/061)

Manisa KT: Mübârek oldı, ol kimse ki ııldı göklerde **burclar** yaratdı. (8) ııldı gökde çırâıda, güneş yaratdı dağı ay yartdı nûrlu. (256a/5=025/061)

TİEM 40: Çok hayırlı oldı, ol kim eyledi göklerde (11) **burclar ya'ná on iki**, dakı eyledi çırağ ya'ná gün, dakı ay rûşan eyleyici. (173a/10=025/061)

Kur'an: Göğ'e burçlar yerleştiren, orada bir ışık kaynağı (güneş) ve aydınlatıcı bir ay yarananın şanı çok yücedir.(25/61)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde Ar. “ برج ” karşılığı kullanılan sözcüklerden **yulduzlar; yulduz orunları (T.); burclar; burclar ya'ná on iki (Ar.)** sözcük veya sözcük gruplarından meydana gelmiştir.

1.3.9.Mevâkı'un-Nücûm: (مواقع النجوم)

“Hayır yıldızların yerleri üzerine yemin ederim ki”⁶ Ayette yıldızların yerlerine yemin edilmektedir.

Ar. “مواقع النجوم” “yıldızların yeri ”

Tü. **yulduzlar tüşgü yârlâri; batğan yulduz ; yulduzların tüşer vaıtları ; yıldızlar sâıñ olduğı yirlerde.; ılduzlar indügi vakıtlara ya'ná Tübbe', yâ Kur'an indügi vakıtlara.**

Ar. “مواقع النجوم” Tü. “yıldızların yeri”;Türkçe erken Kur'an çevirilerinde; TİEM 73'de **yulduzlar tüşgü yârlâri**; Anonim KT'de **batğan yulduz ; Hekimoğlu KT'de yulduzların tüşer vaıtları ; Manisa KT'de yulduzlar sâıñ olduğı yirlerde.;** TİEM 40 KT'de

⁶ Vakıa:56/75

ılduzlar indügi vakıtlara ya'ná Tübbe', yâ Kur'an indügi vakıtlara.sözcükleriyle karşılanmıştır.

TIEM 73: ant içär män yulduzlar tüşgü yärläri birlä.(395r/9=056/075)

Anonim KT: (2) ve and yâd ılğam batğan yulduz birle ve aydıAr. (71a/2=056/075)

Hekimoğlu KT: taıı ant içer men yulduzlarning tüşer vaıtları birle. (513a/7=056/075)

Manisa KT: Ben and içer-men yâ and içmez-men (395a) yulduzlar sâıt olduğı yirlerde. (395a/1=056/075)

TIEM 40: pes and içerin ılduzlar indügi vakıtlara ya'ná Tübbe', yâ Kur'an indügi vakıtlara. (256a/7=056/075)

Kur'an: Yıldızların yerlerine yemin ederim ki (56/75)

Türkçe ilk Kur'an çevirlerinde Ar. “ مواقع النجوم ” karşılığı kullanılan sözcüklerden yulduzlar tüşgü yärläri(T.); batğan yulduz birle (T.); yulduzlarning tüşer vaıtları birle (T.+Ar.); yulduzlar sâıt olduğı yirlerde (T.+Ar.); ılduzlar indügi vakıtlara ya'ná Tübbe', yâ Kur'an indügi vakıtlara. (T.+Ar.) sözcükleri ceya sözcük gruplarından meydana gelmiştir.

Ar. “ مواقع النجوم” Hekimoğlu KT “yulduzlarning tüşer vaıtları birle” ve TIEM 40 KT'de “ılduzlar indügi vakıtlara ya'ná Tübbe', yâ Kur'an indügi vakıtlara. “ yer ifadesinden daha çok zaman ifadesi olarak kullanılmıştır.

1.3.10. Cahám: (الجحيم)

Cahim kelimesi sözlüklerde tutuşturulduğunda alevlenen ve mahveden büyük ateş ve büyük fırın, ulvî ve gayet şiddetli birbirinin üzerinde ve çukur yerde kat kat tutuşturulmuş alevli ateş ve derin vadi anlamına gelen c-h-m kökünden türeyen bir kelime olarak geçmektedir (Soydaner 2002; 32).

aydılar turğuruñlar [327r/1] añar bir ew kâmişgälär anı yalnlıg ot içrä 327r/1=037/097

sorulmas sän (9) tamu işlärindin 14r/9=002/119

anlar kim tandılar (9) taıı yalğanıa tut(t)ılar biziñ bälgülärimizni anlar tururlar tamuğ ililäri 81r/9=005/010

Ar. “الجحيم” “Cehennem , büyük fırın”

Tü. tamuğ; tamuğ; tamuğ; cehennem; tamu

Ar. “الجحيم” Tü. “Cehennem , büyük fırın”;Türkçe erken Kur'an çevirilerinde; TIEM 73'de tamuğ; Anonim KT'de tamuğ; Hekimoğlu KT'de tamuğ; Manisa KT'de cehennem; TIEM 40 KT'de tamu sözcükleriyle karşılanmıştır.

TIEM 73 : körgäy ök silär (5) tamuğni.(448v/5=102/006)

Anonim KT: Çınıı körgeyler tamuğni. (142a/2=102/006)

Turkish Studies

Hekimoğlu KT: (3) Körgey ök siz tamuğnı. (580a/3=102/006)

Manisa KT: Tañıái cehennemi görseñüz gerek ıraıdan türbeden durğanda. (448a/4=102/006)

TİEM 40: Bayık göresiz tamuyı. (288b/4=102/006)

Kur'an: Andolsun, o cehennemi muhakkak göreceksiniz.(102/6)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde Ar. “ الجحيم ” karşılığı kullanılan sözcüklerden **tamuğ; tamuğ; tamuğ** (S.); **cehennem** (Ar.) sözcüklerden meydana gelmiştir.

1.3.11.Hâviye: (هاوية)

Kur'an'da Cehennem'in isimlerinden veya tabakalarından biri olarak zikredilen bu kelimenin anlamı hususunda değişik görüşler olmakla beraber birbirlerini destekler bir mahiyet kazanmaktadırAr.

“Yukarıdan aşağıya düşmek, su kat etmek” manasına “hüviy” ve “heyvan” dan türemiş ismî fail olduğunu, bu bağlamda “sâkit”la aynı anlama gelebileceği içi boş, derin, düşüldükçe düşülen çukur, veya o çukura, uçuruma düşen kişi, ateş, gök ve yer arasındaki hava boşluğu, nefsin kötü şeylere yönelmesi, cehennem mekânı, cehennem ateşinin en derin yeri anlamında kullanıldığı kaynaklarda ifade edilmektedir. Kur'an'da sadece bir yerde geçen “haviye” anlamlarının farklılığına rağmen Cehennem'e isim olmuş “um” hazfiyla da birlikte kullanılarak çok daha derin ve tesirli anlamlar kazanmıştır (Soydaner 2002:39)

Ar. “هاوية” “Derin çukur”

Tü. **hâviyâ turur; hâviye; tüşgen, ya' ná yoıalğan; hâviyedür ki ayağı dibine yitişmez; sinlerdendür**

Ar. “هاوية” Tü. “Derin çukur”; Türkçe erken Kur'an çevirilerinde; TİEM 73'de **hâviyâ turur**; Anonim KT'de **hâviye**; Hekimoğlu KT'de **tüşgen, ya' ná yoıalğan**; Manisa KT'de **hâviyedür ki ayağı dibine yitişmez**; TİEM 40 KT'de **sinlerdendür** sözcükleriyle karşılanmıştır.

TİEM 73: anıñ anası ya' ná yanışı hâviyâ turur. (447r/9=101/009)

Anonim KT: Pes yiri anıñ hâviye bolğay, tamuğda. (141b/8=101/009)

Hekimoğlu KT: anıñ anası tüşgen, ya' ná yoıalğan. (579b/5=101/009)

Manisa KT: (10) Anuñ varacaı yiri cehennemde hâviyedür ki ayağı dibine yitişmez. sinlerdendür (447b/10=101/009)

Kur'an: İşte onun anası (varacağı yer) Hâviye'dir.(101/9)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde Ar. “هاوية” karşılığı kullanılan sözcüklerden **hâviyâ turur** (Ar.); **hâviye** (Ar.); **tüşgen, ya' ná yoıalğan** (T.); **hâviyedür ki ayağı dibine yitişmez; sinlerdendür** (Ar.+T.+F.) sözcük gruplarından meydana gelmiştir.

Turkish Studies

1.3.12..Cennetü'l-Huld (جنة الخلد)

“Cennet” ve “Huld” kelimelerinden oluşan ve “ebedilik cenneti” anlamına gelen bu terkip, cennetin sonsuzluğunu ifade etmek üzere cennete isim olmuştur. Cennetin kendisinin, nimetlerinin ebedi olarak devam edeceğini ve sakinlerinin orada sonsuza kadar yaşayacağını ifade etmektedir. Bu terkip Kur'an-ı Kerim'de yalnızca bir ayette geçmektedir

Ar. “ جنة الخلد ” “Ebedi saray ”

Tü. **māngü uşmağçı; câvidânelî uçmaı; cennet dâru'l-ḥulddur; ebedlik uçmağ**

Ar. “ جنة الخلد ” Tü. “Ebedi saray “;Türkçe erken Kur'an çevirilerinde; TİEM 73'de **māngü uşmağçı**; Hekimoğlu KT'de **câvidânelî uçmaı**; Manisa KT'de **cennet dâru'l-ḥulddur**; TİEM 40 KT'de **ebedlik uçmağ** sözcükleriyle karşılanmıştır.

TİEM 73: aygıl ol mu yegräk azu **māngü uşmağçı** mu ol kim va^c dâ ılındı (8) saınuıaría, ärür anlaría yanut yangü yär.(262r/7= 025/015)

Hekimoğlu KT: Aygıl ol mu yaḥşıraı, yâ **câvidânelî uçmaı** (4) ol kim va^c de ılındı saınganlar; boldı anlarğa yanut taıı yangü yir. (346a/3=025/015)

Manisa KT: Eyit yâ Muḥammed: Ol mı ḥayırılıdur? Yâ **cennet dâru'l-ḥulddur** (5) ki müttaıálere va^c de oldı, anlaruñ cezâsıdur, varacaı yirleridür. (253a/4=025/015)

TİEM 40: (11) Eyit: “Ay, şol mı yigrekdür ya^c ná tamu, yâ **ebedlik uçmağ**, ol kim va^c da virinildi sakımcılar oldı uçmak anlara , yanud dakı dönecek yir. (171a/10=025/015)

Kur'an: De ki: “Bu mu daha hayırlıdır, yoksa Allah'a karşı gelmekten sakınanlara va^c dedilen ebedilik cenneti mi?” Orası onlar için bir mükâfat ve varılacak bir yerdir.

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde Ar. “ جنة الخلد ” karşılığı kullanılan sözcüklerden **māngü uşmağçı** (T.); **câvidânelî uçmaı** (F.+T.); **cennet dâru'l-ḥulddur** (Ar.); **ebedlik uçmağ** (Ar+T.) sözcük veya sözcük gruplarından meydana gelmiştir.

1.3.13.Cennetu'n Naám (جنة النعيم)

Nimetler yurdu anlamında cennetin tamamı için kullanılmış bir isimdir. On dört ayette geçer.

Ar. “ جنة النعيم ” “naım ‘ dinlenmek; ni‘ met; ni‘ metler’.

Ar. “ جنة النعيم ” **naım** sözcüğü “çok nimet, rahat yaşayış bolluk” şeklinde tanımlanır (Çanga: 515b).

Ar. “ جنة النعيم ” “refah, huzur, mutlu hayat” anlamına gelen ni‘met kelimesinden daha kapsamlı bir muhtevaya sahip olan Ar. “ جنة النعيم ” **naım**, insana mutluluk veren maddî ve manevî bütün güzellikleri ifade etmektedir. Buna göre cennâ'n naım ımutluluklarla dolu cennetler” anlamına gelir. Ar. “ جنة النعيم ” **naım** sözcüğünün iki ayette de cennetle ilgili tasvirin baş tarafında

yer alması (el-İnfîtâr 82/13), (el-Mutaffin 83/22) onun cennet isimlerinden biri gibi kabul edileceğini göstermektedir.

Ar. “جنة النعيم” **naîm** sözcüğü Türkçe ilk Kur’an çevirilerinde ‘dinlenmek; ni‘met; ni‘metler’ sözcükleriyle karşılanmıştır.

TİEM 73 bütünlükün (5) edgüller **ni‘mâtlâri** içinde tururlAr.(42r/4-5=082/013)

Anonim KT: çnoî eygüler **uştmah ni‘meti** içinde bolğay.(126b/13=082/013)

Hekimoğlu KT haíaíat üze edgüler **ni‘met** içinde.(567a/3=082/013)

Manisa KT taíaí yaŝı giŝiler **ni‘met** içinde hoş geçerler.(436b/11=082/013)

TİEM 40 bayık eyüler **dinlenmek** içindedür.(281b/8-9=082/013)

Kur’an: “kuşkusuz iyiler elbette bol nimetli (cennet) içinde (82/13).

İnfîtâr 082/013 suresinde Ar. “جنة النعيم” **naîm** sözcüğü Türkçe ilk Kur’an çevirilerinde TİEM 73 KT’de ‘ni‘mât’; Anonim KT’de; ‘ni‘met’; Hekimoğlu KT’de; ‘edgüler ni‘met’; TİEM 40 KT’de; ‘dinlenmek’; Manisa KT’de de ‘ni‘met’ sözcükleriyle karşılanmıştır.

TİEM 73 çın edgüller **ni‘mâtlâr** içinde (441v/2=083/022)

Anonim KT hod ebrârlar (10) **ni‘met** içinde bolğay.(127b/90=083/022)

Hekimoğlu KT:haíaíat üze edgüler **ni‘met** içinde.(567b/4=083/022)]

Manisa KT taíaí yaŝı giŝiler **ni‘metler** içinde hoş geçerler.(437b/8=083/022)

TİEM 40 bayık eyü işliler **dinlenmek** içindedür.(282a/10=083/022)

Kur’an: “Kesin iyiler elbette bol nimetli (cennet) içindedirler (83/22).

Mutaffifân 083/022 suresinde ise, Ar. “جنة النعيم” **naîm** sözcüğü Türkçe ilk Kur’an çevirilerinde TİEM 73 KT’de ‘ni‘mâtlâr’; Anonim KT’de **ni‘met**; Hekimoğlu KT’de; ‘ni‘met’; TİEM 40 KT’de; ‘dinlenmek’; Manisa KT’de de ‘ni‘met’ sözcükleriyle karşılanmıştır.

1.3.14. Dâr (دار)

sözlükte büyük mesken, konak, şehir, yurt, vatan ve ülke anlamlarına gelen dâr kelimesi Kur’an’da kırk sekiz yerde geçmektedir.. Bazı müfessirlere göre dâr: mesken, cennet, cehennem ve Medine-i Münevvera anlamlarında kullanılmıştır (Akpınar 2002: 146).

Ar. “دار” “ebedi saray”

Tü. **âhîrât sarâyı; sarâyını; âhîret sarâyı; âhîreti; âhîrat sarayın**

Ar. “دار” Tü. “Ebedi saray” ;Türkçe erken Kur’an çevirilerinde; TİEM 73’de **âhîrât sarâyını**; Rylands KT’de **sarâyını**; Hekimoğlu KT’de **âhîret sarâyının**; Manisa KT’de **âhîreti**; TİEM 40 KT’de **âhîrat sarayın** sözcükleriyle karşılanmıştır.

TİEM 73: biz îatıgsız üldımız anları îatıgsızlı birlâ **âhîrât sarâyını** (7) yâğ ülgüia.(333r/6=038/046)

Rylands KT: Biz hâliü üldımız oları (2) hâliüüü birle **sarâyın** yâğ ülmaî (65a/1=038/046)

Turkish Studies

Hekimoğlu KT: Biz hâliú ılduí anlarını sâde eş birle, âhiret sarâyının saınmaı birle ya' ná song sarâyının (435b/3=038/046)

Manisa KT: (3) Tañıái biz anları muñlıú eyledük ihlâú bile, âhireti zikri derleridi. (328b/3=038/046)

TİEM 40 Bayık biz hâlis eyledük anlarını, hâlis olmağ-ıla, âhurat sarayın añmak. (216b/11=038/046)

Kur'an: Şüphesiz biz onları, ahiret yurdunu düşünme özelliği ile (temizleyip) ihlâslı kimseler kıldık.(38/46)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde Ar. “دار” karşılığı kullanılan sözcüklerden **âhirât sarâyı** (Ar.+F.); **sarâyını** (F.); **âhiret sarâyı** (Ar.+T.); **âhireti** (Ar.); **âhurat sarayın** (Ar.+T.) sözcük veya sözcük gruplarından meydana gelmiştir.

Cehennem karşılığı olarak:

Ar. “دار” “kötü yurt”

Tü. **ziyânlı sarâyı; yoılmaı sarâyı ; helâklı evi; helâklik sarayı, tamu**

Ar. “دار”Tü. “kötü yurt”;Türkçe erken Kur'an çevirilerinde; TİEM 73'de ziyânlı sarâyı; Hekimoğlu KT'de yoılmaı sarâyı ; Manisa KT'de helâklı evi; TİEM 40 KT'de helâklik sarayı, tamu sözcükleriyle karşılanmıştır.

TİEM 73: körmäs-mü sän baımas mu sän anları kim (3) tãğsürdiler tañrı ni' mätini nü-sipâslıın tüşürdiler boğunlarını ziyânlı sarâyına (190v/2=014/028)

Hekimoğlu KT:Körmeding mü (250a/1) anlar tapa kim teğsürdiler Tanğrının ni' metini şüklerini, küfrge; taı indürdiler erenlerini (2) yoılmaı sarâyına. (249b/9=014/028)

Manisa KT: (8) Görmez misin ol gişi ki beddil eylediler Tañrı te'âlânuñ ni' metlerini küfre şükr eylemek yirine? İavmlerini gördiler (9) helâklı evine ki (179a/8=014/028)

TİEM 40: Görmedün mi anları kim, değsürdiler Tanrı ni' metini nâ-sıpaslığa; dakı indürdiler (9) kavumlarını helâklik sarayına, tamuya (122a/8=014/028)

Kur'an: Allah'ın nimetini küfre değışenleri ve kavimlerini helâk yurduna (14/28)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde Ar. “دار” karşılığı kullanılan sözcüklerden **ziyânlı sarâyı** (Ar.+F.); **yoılmaı sarâyına** (T.+F.); **helâklı evi**(Ar.+T.); **helâklik sarayı**(Ar.+F.); **tamu** (T.) sözcük veya sözcük gruplarından meydana gelmiştir.

1.3.15. Dâru'l-Bevâr (دار البوار)

“Helak yurdu” olarak tercüme edilen bu kelime “yurt, mekân” anlamındaki “dâr” ile “etkilemeyen” arazi, nadas, helak, kesad anlamındaki “bevâr” kelimesi yan yana getirilip terkip olarak Kur'an'da sadece bir ayette cehennemin eş anlamlısı olarak kullanılmıştır (Soydaner 2002; 59).

Turkish Studies

Ar. “ دَارُ الْبُورِ ” “ Helak yurdu”

Tü. **ziyânlî sarâyı; yoılmaı sarâyı; helâklî evi; helâklik sarayı, tamu**

Ar. “ دَارُ الْبُورِ ” Tü. “ Helak yurdu”;Türkçe erken Kur’an çevirilerinde; TİEM 73’de **ziyânlî sarâyı**; Hekimoğlu KT’de **yoılmaı sarâyı**; Manisa KT’de **helâklî evi**; TİEM 40 KT’de **helâklik sarayına, tamuya** sözcükleriyle karşılanmıştır

TİEM 73: körmäs-mü sän baımas mu sän anlarıa kim (3) tægşürdilär tañrı ni‘ mätini nü-sipäslüin tüşürdilär boğunlarını **ziyânlî sarâyına**. (190v/2=014/028)

Hekimoğlu KT: Körmeding mü (250a/1) anlar tapa kim tegşürdiler Tanğrınıng ni‘ metini şükri, küfrge; taı indürdiler erenlerini (2) **yoılmaı sarâyına**. (249b/9=014/028)

Manisa KT: (8) Görmez misin ol gişi ki beddil eylediler Tañrı ta‘âlânüñ ni‘ metlerini küfre şükr eylemek yirine? İavmlerini gördiler (9) **helâklî evine** ki. (179a/8=014/028)

TİEM 40: Görmedün mi anları kim, degşürdiler Tanrı ni‘ metini nâ-sıpaslığa; dakı indürdiler (9) kavumlarını **helâklik sarayına, tamuya?**. (122a/8=014/028)

Kur’an: Allah’ın nimetini küfre değışenleri ve kavimlerini helâk yurduna (14/28)

Türkçe ilk Kur’an çevirilerinde; TİEM 73’de **ziyânlî sarâyı**; Hekimoğlu KT’de **yoılmaı sarâyı**; Manisa KT’de **helâklî evi**; TİEM 40 KT’de **helâklik sarayı, tamu** sözcükleriyle karşılanmıştır. Türkçe ilk Kur’an çevirilerinde Ar. “ دَارُ الْبُورِ ” karşılığı kullanılan sözcüklerden **ziyânlî sarâyı** (Ar.+F.); **yoılmaı sarâyı** (T.+F.) ; **helâklî evi**(Ar.+T.); **helâklik sarayı**(Ar.+F.); **tamu** (T.) sözcük veya sözcük gruplarından meydana gelmiştir.

1.3.16. Dâru’l-Fasıkîn (دَارُ الْفَاسِقِينَ):

Fısk ve fucur içinde ömür geçiren, ayrıca “fasıklar, günahkarlar diyarı” anlamındaki “Dâru’l-fasıkîn” Kur’an’da: ... *Size yoldan çıkanların yurdunu göstereceğim*⁷

Ar. “ دَارُ الْفَاسِقِينَ ” “ Fasıklar diyarı ”

Tü. **yarlığdın çuğlılar sârayı; buyruıdın çuğanların sarâyı; fâsıllar evini ki fir‘avn bile favmi evleridür yâ âhıretde menzilleridür; fâsıklar sarayı**

Ar. “ دَارُ الْفَاسِقِينَ ” Tü. “ Fasıklar diyarı ”;Türkçe erken Kur’an çevirilerinde; TİEM 73’de **yarlığdın çuğlılar sârayı**; Hekimoğlu KT’de **buyruıdın çuğanların sarâyı**; Manisa KT’de **fâsıllar evini ki fir‘avn bile favmi evleridür yâ âhıretde menzilleridür**; TİEM 40 KT’de **fâsıklar sarayı** sözcükleriyle karşılanmıştır.

TİEM 73: .. körgütgây män silärkä **yarlığdın çuğlılar sârayını**. (125r/3=007/145)

⁷ Araf:7/145

Hekimoğlu KT:..Körküzgey men sizge buyruıdın çığanlarning sarâyındın (162b/8=007/145)

Manisa KT: ... Gösterür-men size (3) fâsıllar evini ki fir‘avn bile íavmi evleridür yâ âhiredte menzilleridür.(116b/11=007/145)

TİEM 40:... gösterem size (4) fâsıklar sarayını ya‘ná tamu yâ Mısr. (78b/3=007/145)

Kur’an: Mûsâ için, Tevrat levhalarında her şeye dair bir öğüt ve her şeyin bir açıklamasını yazdık ve ona şöyle dedik: “Şimdi onları kuvvetle tut, kavmine de emret. Onları en güzeliyle alsınlar (uygulasınlar). Yakında size fasıkların yurdunu göstereceğim (7/145)

Türkçe ilk Kur’an çevirlerinde Ar. “ دَارُ الْفَاسِقِينَ ” karşılığı kullanılan sözcüklerden yarlığın çığığılar sârayı (T.+F.); buyruıdın çığanlarning sarâyı(T.+F.); fâsıllar evini ki fir‘avn bile íavmi evleridür yâ âhiredte menzilleridür (Ar.+T.); fâsıklar sarayını (Ar.+F.) sözcük veya sözcük gruplarından meydana gelmiştir.

1.3.17.Dâru’l-Huld: (دَارُ الْخُلْدِ)

Cennet, Cennet’in bir katı, Ebedi yurt

.Ar. “ دَارُ الْخُلْدِ ” “Ebedi Yurt”

Tü. mângülüg sarây, câvidânelí sarâyı, ebedá íalurlar; ebed kalmak sarayı

Ar. “ دَارُ الْخُلْدِ ” Tü. “Ebedi Yurt” Türkçe erken Kur’an çevirilerinde; TİEM 73’de mângülüg sarây; Hekimoğlu KT’de câvidânelí sarâyı; Manisa KT’de ebedá íalurlar; TİEM 40 KT’de ebed kalmak sarayını sözcükleriyle karşılanmıştır.

Cennet ehli ve cehennem ehli sonsuza kadar kalacağı için cennete ve cehenneme “sonsuzluk yurdu” anlamına bu isim verilmiştir.

TİEM 73: ol tağrı dışmânlârinin yanıtı (9) ot, anlaría anığ içinde mângülüg sarây, yanıt anığ birlâ kim biziğ bâlgülârimizkâ tanar ârdilâr.(350v/9=041/028)

Hekimoğlu KT:Ol, Tanđrının (7) dışmanlârinin yanıtı, ot. Anlarđa anığ içinde câvidânelí sarâyı, yanıt birmek anığ birle kim irdiler (8) âyetlerimüzđa inkâr ílurlAr. (457b/6=041/028)

Manisa KT: (347b) Ol cazâsıdur Tağrı ta‘âlâ dıřmânlarınıñ, cezâsı cehennem odıdur. Anlar anda ebedá íalurlar (2) bizüm işlerümüze, inkâr eyleyenlerüñ cezâsı oldur. (347b/1=041/028)

TİEM 40: Şol (2) cezâsıdur Tanrı dışmanlârinin, od; anlarındur anun içinde ebed kalmak sarayını, cezâ virmek ana kim, oldılar âyetlerümüze inkâr eylerler. (228a/1=041/028)

Kur’an: İşte böyle, Allah dışmanlârinin cezâsı ateştir. Âyetlerimizi inkâr etmelerinin cezâsı olarak orada onlar için ebedilik yurdu vardır.(41/28)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde Ar. “ دَارُ الْآخِرَةِ ” karşılığı kullanılan sözcüklerden **mängülüg sarây** (T.+F) **câviđânelí sarâyı**, (Ar.+F.); **ebedá íalurlar** (Ar.+T.); **ebed kalmak sarayı** (Ar.+T.+F) sözcüklerden meydana gelmiştir.

1.3.18 Dâru'l-Ahire (دار الآخرة)

“Dâr” kelimesi sözlükte “ev, yurt, konak, arsa ve binaların bulunduğu mahalle ve vatan anlamına geldiği gibi, “etrafı sınırlarla çevrilmiş, mükemmel bir şekilde korunmuş, yaşamaya elverişli bir yer” anlamında kullanılmıştır. “Ahiret” ise “son” anlamını ifade etmektedir. Buna göre “Dâru'l-Ahire” terkibi varılacak son yurt demektir

“Son Yurt” şeklindeki salt anlamı düşünüldüğünde bu terkip hem cenneti hem de cehelemi kapsamaktadır. Buna göre, ahirette varılacak “son yurt” inananlar için cennet, kafirler için ise cehelemi ifade etmektedir

Ar. “ دَارُ الْآخِرَةِ ” “varılacak son yurt demektir”

Tü. **keğinki sarây; song sarây; âhîreti; soñrağı saray; soñrağı saray**

Ar. “ دَارُ الْآخِرَةِ ” Tü. “ varılacak son yurt demektir” Türkçe erken Kur'an çevirilerinde; TİEM 73'de **keğinki sarây**; Hekimoğlu KT'de **song sarây**; Manisa KT'de **âhîreti soñrağı saray**; TİEM 40 KT'de **soñrağı saray** sözcükleriyle karşılanmıştır

TİEM 73: ägär tilär ärsä silär tañrı yalavaçını **keğinki sarâyını** (3) bütünlükün tañrı anut(t)ı eğgülg üliğlıları silärdä uluğ yal ya' ná şävâb.(306r/2=033/029)

Hekimoğlu KT: Eger tileyür irsengiz Tanğrı taı yalawaçını, taı **song sarâyını**, haıáiat üze Tanğrı anuí ıldı, körklüg ülganlarğa sizdin uluğ şävâb. (402a/8=033/029)

Manisa KT: Eger Allâh'ı, resûlini dileseñüz, ihtiyâr eylese (10) dağı **âhîreti** tañrı Tañrı ta' âlâ (11) yaratdı, yaraıladı muşsin ' avratlara sizden ulu ecir ki haıárdür dünyâ anuñ íatında. (300a/9=033/029)

TİEM 40: Dakı eger olursanız dilersenüz Tanrı'yı (200b) dakı Yalavacını, dakı **soñrağı sarayı**; bayık Tanrı yarakladı, eyü işlüler için sizden, müzd ulu. (200a/11=033/029)

Kur'an: “Eğer Allah'ı, Resûlünü ve ahiret yurdunu istiyorsanız, bilin ki Allah içinizden iyilik yapanlara büyük bir mükâfat hazırlamıştır.”(33/29)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde Ar. “ دَارُ الْآخِرَةِ ” karşılığı kullanılan sözcüklerden **keğinki sarây** (T.+F.); **song sarây**(T.+F.); **âhîreti**(Ar.); **soñrağı saray**(Ar.+F) sözcük veya sözcük gruplarından meydana gelmiştir.

1.3.19. Dâru'l- Karâr (دَارُ الْقَرَارِ)

Cennet, Cennet'in bir katı, Ebedi yurt

Ar. “ دَارُ الْقَرَارِ ” “Kalıcı Yurt”

Tü. **amrulğu sarây, ol cihân íarâr sarâyı turur ; ol cihân, ol íarâr sarâyı ; íarâr dutacaí yirdür ki dâru'l-ñulúddur. ; soñrağı ol durak sarayıdur**

Turkish Studies

Ar. “ دَارُ الْقَرَارِ ” Tü. “Kalıcı Yurt”, Türkçe erken Kur’an çevirilerinde; TİEM 73’de **amrulğu sarây.**; Rylands KT’de **ol cihân íarâr sarâyı turur** ; Hekimoğlu KT’de **ol cihân, ol íarâr sarâyı**; ; Manisa KT’de **íarâr dutacái yirdür ki dâru’l-ñulûddur**; TİEM 40 KT’de **soñrağı ol durak sarayı** sözcükleriyle karşılanmıştır.

Ahiret için son yurt anlamında Dâru’l Ahire denildiğı gibi kalıcı yurt anlamında Dâru’l- Karâr da denilmiştir.

TİEM 73: (3) ay boğunum bütünlükün bu yaınraí tiriglik içindâ erinçü ol keğinki ajun ol turur **amrulğu sarây.** 344r/3=040/039)

Rylands KT: Ey boğunum bütünlükün bu (3) yaın tiriglik irinç turur, (47a1) bütünlükün **ol cihân íarâr sarâyı turur** (46b/2=040/039)

Hekimoğlu KT: Ay íavmum (450b/1) ģaiáiat üze bu yaınraí tiriglik, asıg alđu nesre. Taí ģaiáiat üze **ol cihân, ol (2) íarâr sarâyı.** (450a/9=040/039)

Manisa KT: (5) Yâ íavmüm! Didi bu dünyâ dirliğı degüldür illâ temettü’ eylemeg-içündür, táz zâyil olur (6) Taģiái âģiret ol **íarâr dutacái yirdür ki dâru’l-ñulûddur.** (341a/5=040/039)

TİEM 40: “Íy kavmum! (7) Degül uşbu yakın dirlik illâ gönenmek; dakı bayık **soñrağı ol durak sarayıdur.** (224a/7=040/0399)

Kur’an: “Ey kavmim! Şüphesiz bu dünya hayatı ancak (geçici) bir yararlanmadır. Ahiret ise ebedî olarak kalınacak yerdir.”(40/39)

. Türkçe ilk Kur’an çevirilerinde Ar. “ دَارُ الْقَرَارِ “ karşılığı kullanılan sözcüklerden **amrulğu sarây.** (T.+ F) ; **ol cihân íarâr sarâyı turur** (F.+Ar.+F.); **ol cihân, ol íarâr sarâyı**; (F.+ Ar.+F.); **íarâr dutacái yirdür ki dâru’l-ñulûddur.** (Ar.+T.); **soñrağı ol durak sarayı** (T.+F.)sözcük gruplarından meydana gelmiştir.

1.3.20.Dâru’l-Mükâme: (دار المقامة)

Bu terkip “ev, yurt, konak, arsa ve binaların bulunduğu mahalle ve vatan anlamına geldiğı gibi, “etrafı sınırlarla çevrilmiş, mükemmel bir şekilde korunmuş, yaşamaya elverişli bir yer” anlamında ki “dâr” kelimesiyle, “bir yere yerleşme” anlamındaki “ekâme” fiilinin ism-i mef’ul formunun sonuna “ta” eklenmesiyle oluşmuş bir kelimedir.

Ar. “ دار المقامة ” “etrafı sınırlarla çevrilmiş, mükemmel bir şekilde korunmuş, yaşamaya elverişli bir yer ”

Tü. **turđu sarây; muíámluí sârayı; muíám olacái yir; durmaklık sarayı**

Ar. “ دار المقامة ” Tü. “etrafı sınırlarla çevrilmiş, mükemmel bir şekilde korunmuş, yaşamaya elverişli bir yer ”, Türkçe erken Kur’an çevirilerinde; TİEM 73’de **turđu sarây**; Hekimoğlu KT’de **muíámluí sârayı**; Manisa KT’de **muíám olacái yir**; TİEM 40 KT’de **durmaklık sarayı** sözcükleriyle karşılanmıştır

TİEM 73: ol kim (3) tüşürdi bizni **turđu sarây** içindâ öz faızlıdın tegmâz biziñkä anıñ içindâ ämgäk taí tegmäs biziñkä (4) anıñ içindâ armaí.(319v/3=035/035)

Turkish Studies

Hekimoğlu KT: Ol indürdi bizni muíamluı sârayınğa, artuısı eğgülıkındin (3) sııamas bizni anıñ içinde emgek taı sııamas bizni anıñ içinde armaı. (418b/2=035/035)

Manisa KT: (2) Ol Tañrı ta‘âlâ givürürdi biz muíám olacaı yire faızlı keremi en‘âmı bile. Yitişmez bize anda (3) naşab, rañmet dañı meşaiiat dañı yitişmez ki anda melâl hâúıl oldı. (314a/2=035/035)

TİEM 40: Ol kim indürdi bizi, (8) durmaklık sarayına, gendü fazlından. Yokanmaya bize anun içinde renc, dakı yokanmaya bize anun içinde armak. (208a/7=035/035)

Kur’an: “O, lütfuyla bizi kalınacak yurda yerleştirendir. Bize orada bir yorgunluk dokunmaz. Bize orada usanç da gelmez.”

Türkçe ilk Kur’an çevirlerinde Ar. “دار المقامة” karşılığı kullanılan sözcüklerden **turgu sarây** (T.+F.); **muíamluı sârayı** (Ar.+F.); **muíám olacaı yir** (Ar.+T.); **durmaklık sarayı** (T.+F.) sözcük veya sözcük gruplarından meydana gelmiştir.

1.3.21. Dâru’s-Selâm (huzur ve güven yeri) (دار السلام)

“Dâr” kelimesi sözlükte “ev, yurt, konak, arsa ve binaların bulunduğu mahalle ve vatan anlamına geldiği gibi, “etrafı sınırlarla çevrilmiş, mükemmel bir şekilde korunmuş, yaşamaya elverişli bir yer” anlamındaki “dâr” kelimesiyle, “görünen ve görülmeyen felaketlerden ve hoşa gitmeyen durumlardan korunmuş olma” halini ifade eden “selâm” kelimesinin oluşturduğu bir terkip olan “Dâru’s-Selâm”, “huzur ve güven yeri” anlamına gelmektedir. Hiçbir olumsuzluğun yaşanmayacağı bir mekân olması bakımından cenneti ifade eden bir isim olarak Kur’an-ı Kerim’de iki yerde geçmektedir (Ergün 2006: 38).

Ar. “دار السلام” **dâru’s-selâm** ‘asânlı ve âsânlı sarâyınğa; dâru’s-selâm; selâmat sarayı ya‘ná uçmaı; selâmetli ve selâmetli sarâyınğa’.

Ar. “دار السلام” **dâru’s-selâm** sözcüğü “Selamet yurdu: Cennetin tabakalarından birisinin adıdır” şeklinde tanımlanır (Çanga 579a). Ar. “دار السلام” dâru’s-selâm sözcüğü “Maddî ve manevî âfetlerden hoşa gitmeyen şeylerden korunmuş olma” anlamındaki selâm ile “ev, yurt” anlamındaki **dâr** kelimesinden oluşan bu terkip iki âyette cennetin adı olarak anılmıştır (el-En‘âm 006/127; Yûnus 10/25). Cennetin esenlik yurdu olduğu şüphesizdir. Allahın seçilmiş kulları olan mü’minlerin ölüm sonrası hayatlarının hem kendi aralarında, hem de kendileriyle melekler ve Allah arasında geniş kapsamlı bir “selâm” kavramı içinde sonsuza kadar sürüp gideceği ifade edilmiştir.

TİEM 73 anlarıa âsânlı berdi içiläri üskindä. (107v/6=006/127)

Hekimoğlu KT: anlarğa uçmaı selâmetli sarâyı anlarınñ içisi iatında. (139b/5=006/127)

Manisa KT anlar-içün dâru’s-selâm vardur selâmetli bile (9) tañrı ta‘âlâ iatında. (100a/8=006/127)

TİEM 40 anlarundur selâmat sarayı ya‘ná uçmaı çalabıları iatında. (67a/2-3=006/127)

Kur’an: “Rableri katında ‘dâru’s-selâm=barış yurdu’ onlarındır...(6/127).

Turkish Studies

TİEM 73 (8) tañrı ündäyür âsânlı sarâyına. köndürür kimni tiläsä köni yolıa.(155v/8=010/025)

Hekimoğlu KT: tañrı ündeyür selâmetlı (5) sarâyına taı köndürür kimni tilese köni yol tapa.(203b/4=010/025]

Manisa KT tañrı ta'âlâ da'vet eyler (5) dâru's-selâm selâmlı yirüdü.(146a/4=010/025)

TİEM 40 tanrı oır selâmat sarayı dapa ya'ná uçmaı daı toğru yol gösterür ana kim diler (11) toğru yol tapa.(98b/10=010/025)

.Kur'an: “Allah esnlik yurduna çağırır ve dilediklerini dosdoğru yola iletir. (10/25).

Ar. “دار السلام”dâru's-selâm sözcüğü Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde; TİEM 73 KT'de 'asânlı ve âsânlı sarâyına'; Hekimoğlu KT'de 'selâmetlı ve selâmetlı sarâyına'; TİEM 40 KT'de 'selâmat sarayı ya'ná uçmaı'; Manisa KT'de de 'dâru's-selâm' sözcük ve sözcük gruplarıyla karşılanmıştır.

1.3.22. el-Felak (فلق)

Felak hakkında pek çok görüş ileri sürülmüş olup bunlardan biri de onun cehennemden bir adı, yahut cehennemde bir kuyu, yahut hücre olduğudur. (Akpınar 2002: 227)

Ar. “ فلق ” “cehennemde bir kuyu ”

Tü. fâlaı tamusı; felaı Teñrisin; tangning Tangrısa; úabâhı yaradan Tañrıya; subh Çalabı'sına yâ tamudağı dere, yâ tamudağı kuyu

Ar. “ فلق ”Tü. “cehennemde bir kuyu ”, Türkçe erken Kur'an çevirilerinde; TİEM 73'de fâlaı tamusı; Anonim KT'de felaı Teñrisine; Hekimoğlu KT'de tangning Tangrısa; Manisa KT'de úabâhı yaradan Tañrıya; TİEM 40 KT'de subh Çalabı'sına yâ tamudağı dere, yâ tamudağı kuyu sözcükleriyle karşılanmıştır.

TİEM 73: (3) aygıl sığınur män fâlaı tamusı tañrı birlä saña.(450r/3=113/001)

Anonim KT: Aytgıl yâ Muhammed sığınur-men felaı Teñrisine. (147a/26=113/001)

Hekimoğlu KT: (5) Aygıl; sığınur men tangning Tangrısa. (583a/5=113/001)

Manisa KT: (6) Eyit yâ Muhammed: Şığınur-men barça halı yâ úabâhı yaradan Tañrıya. (450b/6=113/001)

TİEM 40 (2) Eyit sığınurın subh Çalabı'sına yâ tamudağı dere, yâ tamudağı kuyu, yâ halk (290a/8=113/001)

Kur'an: De ki: “Yarattığı şeylerin kötülüğünden, karanlığı çöktüğü zaman (113/1)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde Ar. “ فلق ” karşılığı kullanılan sözcüklerden fâlaı tamusı (Ar.+S.); felaı Teñrisi(Ar.+T.); tangning Tangrısa (T.); úabâhı yaradan Tañrı

(Ar.+T.); **subh Çalabı'sına yâ tamudağı dere, yâ tamudağı kuyu** (Ar.+S.+T.) sözcük veya sözcük gruplarından meydana gelmiştir.

1.3.23. el-Firdevs (الفردوس)

Bağ, bahçe, yahut çeşitli bitkilerin bittiği vadiler anlamına bir kelimedir. Birinde “Firdevs cennetleri” şeklinde çoğul formunda, birinde ise tekil formunda olmak üzere iki ayette cennet için kullanılmıştır.

Ar. “الفردوس” **Firdevs ‘cennât-ı firdevs; firdevs; firdevs bûstânları; firdevs uçmağrı; firdevs uçmafları ya’nâ gey yüksek; îamuğ türlüğ ni’mätlig bûstânlar; uçmaı’**.

Ar. “الفردوس” sözcüğü “otu bol vadi,bahçe, cennet bahçesi.bağ” şeklinde tanımlanmıştır (Çanga:364a). Arapçaya Farsçadan girmiş olması muhtemel olan firdevs kelimesi özellikle “içinde üzüm bulunan bağ bahçe” anlamına gelir. Bir âyette cennât kelimesiyle (el-kehf 18/107), bir âyette de “âhret cenneti” anlamında tek başına (el-Mü’minûn 23/11) kullanılmıştır. Ar. “الفردوس” **firdevs** sözcüğü Türkçe ilk Kur’an çevirilerinde ‘**cennât-ı firdevs; firdevs; firdevs bûstânları; firdevs uçmağrı; firdevs uçmafları ya’nâ gey yüksek; îamuğ türlüğ ni’mätlig bûstânlar; uçmaı’** sözcük ve sözcük gruplarıyla çevrilmiştir.

TİEM 73 bütünlükün anlar kertgündilär taı ıldılar (4) eđgüklär ärür anlarıa ***famuğ türlüğ ni’mätlig bûstânlar***tüşnäk.(22v/3=018/107)

Anonim KT bütünlükün anlar kertgündilär taı ıldılar (4) eđgüklär ärür anlarıa ***bûstânlar ni’mätlig famuğ türlüğ*** (5) turğu.(8b/4=018/107)

Hekimoğlu KT: bittiler taı ıldılar eğgü ‘amellerni (6) irdi anlarğa ***firdevs bûstânları tuzğu***.(292b/5=018/107)

Manisa KT imân getürdiler [212a/1] daıı ‘amel-i úâlih işlediler anlaruğ menzilleri ***cennât-ı firdevsdür*** (2) yüce menziller vardur.(212a/1=018/107)

TİEM 40 imân getürdiler [144b/1] daıı işlediler eyü işler oldı anlarun için ***firdevs uçmafları ya’nâ gey yüksek, nüzûl ya’nâ fonuı için*** yarailanılan ebed íalıcılarken anlarun içinde.(144a/11=018/107)

Kur’an: “Kuşkusuz iman edip iyi işleri yapmış olanlar, onlara da konukluk olarak Firdevs cennetleri vardır. (18/107).

TİEM 73 (8) anlar kim mârâş alurlar ***famuğ türlüğ ni’mätlig bûstânı***. anlar anığ içinde mäñü íalıđlıAr.(209r/8=023/011)

Hekimoğlu KT:anlar kim mârâş alurlar ***uçmağrı***. anlar anığ içinde câvidaneler.(328b/10023/011)

Manisa KT ***Firdevsi*** mârâş aldılar ‘amelleri sebebi-y-ile kâfirler menzillerini, anlar anda ebedi íaurlAr.(239a/2=0237011)

TİEM 40 anlardur mârâş alıcılardur, anlar kim mârâş alurlar ***Firdevs uçmağrı***; (9) anlar, anun içinde ebedi kalıcılardur.(162a/8=023/011)

Kur’an: “ki onlar Firdevse varis olacaklar. Onlar orada sürekli kalacaklardır. (23/11).

Ar. “الفردوس” sözcüğü Türkçe ilk Kur’an çevirilerinde TİEM 73 KT ‘de ‘**famuğ türlüğ ni’mätlig bûstânlar**’; AT KT’de ‘**bûstânlar ni’mätlig famuğ türlüğ**’; Hekimoğlu KT’de ‘**firdevs**

büstânları; uçmaî'; TİEM 40 KT'de 'firdevs uçmağm; firdevs uçmaıları ya'ná gey yüksek'; Manisa KT'de de 'cennât-ı firdevsdür; firdevs' şeklinde ifade edilmiştir.

1.3.24. el-Gayy (الغى)

Gay, "azap sapmak yanlış inançları benimsemek" anlamındaki "gay" kelimesi, ve "Yazıklar olsun, vay haline" anlamına gelen ve Kur'an'da yirmi yedi yerde geçer .

Ar. "الغى" "Cehennem katı"

Tü. **gayy tamusu; satğaşğaylar azğunluğa; yamanlı cezâsını görür;_cehennem tamusundağı dere**

Ar. "الغى" Tü. "Cehennem katı"; Türkçe erken Kur'an çevirilerinde; TİEM 73'de **gayy tamusu; Hekimoğlu KT'de satğaşğaylar azğunluğa; Manisa KT'de yamanlı cezâsını görür;_TİEM 40 KT'de_ cehennem tamusundağı dere** sözcükleriyle karşılanmıştır.

TİEM 73 : orunía íaldı anlarda kedin yawuz 'ayâllar ýâyi' úldılar namâznı (2) úlu bardılar ârzúlaría târk bolğay kim körgâyler **gayy tamusına** (226v/1=019/059)

Hekimoğlu KT: Song íaldı (298a/1) songlarındın, yawuz íalğanlar; ýâyi' íılğanlar namâznı taíı aydılar ârzúlarğa. (2) **satğaşğaylar azğunluğa** (297b/9=019/059)

Manisa KT: Anlar 'aíabince yaman gişi geldi, (4) anlar soñra yaman hálâfe oldı. Namâzı zâyî' eylediler, şehvetlere tâbí' oldılar hıamr içmek, mağârimi hálâl eylemek gibi, (5) Anlar şerre yitişürler yâ **yamanlı cezâsını görür**. (215b/3=019/059)

TİEM 40: Pes ardınca geldi, ol paygambarlar soñında, yawuz bölük ya'ná nasrânılar dakı cuhudlar; yâ bu ümmetün, kıyamata yakın; yitürdiler namâzı ya'ná komağ-ıla, yâ vaktından geçürmeg-ile; (10) dakı uydılar nefis dileklerine. Pes tiz ireler, **cehennem tamusundağı dereye**. (146b/9=019/059)

Kur'an: Onlardan sonra, namazı zayi eden, şehvet ve dünyevî tutkularının peşine düşen bir nesil geldi. Onlar bu tutumlarından ötürü büyük bir azaba çarptırılacaklardır.⁸ (19/59)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde Ar. "الغى" karşılığı kullanılan sözcüklerden **gayy tamusu** (Ar.+S.); **satğaşğaylar azğunluğa** (T.); **yamanlı cezâsını görür** (Ar.+T.); **cehennem tamusundağı dere** (Ar.+S.+T.) sözcük veya sözcük gruplarından meydana gelmiştir.

1.3.25. Hutame: (الخطمة)

"kırmak, ufalayıp tahrip etmek" anlamındaki **hatm** kökünden mübalağa ifade eden bir sıfat olup Kur'an'da yer aldığı bir tek surede. "Allah'ın yüreklere kadar tırmanan tutuşturulmuş ateşi" diye açıklanmıştır (el-Hümeze 104/4-7). Hutame cehennem bütününe ait bir isim olabileceği gibi belli bir kısmını ifade etmek üzere de kullanılmış olabilir. Kelimenin sözlük anlamı ile Kur'an'daki açıklaması arasında tam bir uygunluk vardır.. Zira tutuşturulmuş şiddetli ateş karşılaştığı her şeyi yakıp tahrip eder ve onun en iç kısmına kadar işler. Ahiretteki cezayı ve dolayısıyla cehennem ateşini maddî değil de manevî olarak kabul edenlerin hutamenin âyetteki izahına dayanarak "kalpleri saran ateşli kaygı" şeklinde bir yorum getirirler. Ancak cehennem azabıyla ilgili âyetlerin bütününe

⁸. Âyetin son kısmı, "Onlar bu (tutumları)ndan ötürü cehennemdeki Gayya Vadisi'ni boylayacaklardır" şeklinde de tercüme edilebilir.

bakıldığında böyle bir yorumu doğru bulmak mümkün görünmemektedir(Topaloğlu 1993; 227).

Ar. “ الخطمة ” “ Cehennem katı”

Tü. **huşamâ tamuğî; tamuğ; tamuğ; süvekler şındırıcıdur; sıyıcı içine ya'ná tamu**

Ar. “ الخطمة ”Tü. “Cehennem katı” ;Türkçe erken Kur'an çevirilerinde; TİEM 73'de **huşamâ tamuğî**; Anonim KT'de **tamuğ** ; Hekimoğlu KT'de **tamuğ** Manisa KT'de **süvekler şındırıcıdur**; TİEM 40 KT'de **sıyıcı içine ya'ná tamu** sözcükleriyle karşılanmıştır

TİEM 73: Һаііá kámşilgäy **huşamâ tamuğî** içrä.(448r/3=104/004)

Anonim KT: (3) Һаііá kim andağ tegül ol sanur; kemişgeyler anı **tamuğ içine**. (142b/3=104/004)

Hekimoğlu KT:Yıgılgıl biraılgay **tamuğía**. (580b/3=104/004)

Manisa KT: Anuñ gibi degül mâl Kimseyi ölmekden ıurtarmadı birağılasa gerek ol **süvekler şındırıcıdur**. (448b/3=104/004)

TİEM 40: (11) Degül eyle! Bayık birağınla **sıyıcı içine ya'ná tamu** kim neyi bu-ır-ısa uvadur. (288b/11=104/004)

Kur'an: Hayır! Andolsun ki o, Hutâme'ye atılacaktır.(104/4)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde Ar. “ الخطمة ” karşılığı kullanılan sözcüklerden **huşamâ tamuğî** (Ar.+S.); **tamuğ; tamuğ** (S.); **süvekler şındırıcıdur** (T.); **sıyıcı içine ya'ná tamu** (T.+S.) sözcük veya sözcük gruplarından meydana gelmiştir.

1.3.26. Hüsn- meâb

Ar . “ مآب حُسن ” “hoşa gidecek bir yuva ”

Tü. “hoşa gidecek bir yuva” **hüsn-i meâb** ‘edgü yanış; yanış körklüki. ; yanışınñ körklüglüki; dönecek yir görklüglügi; yahşı merci' menzil’.

Sâd suresinde müttakilere “hoşa gidecek bir yuva” vaad eden âyetteki **hüsn-i meâbın** (038/049) ebedi saadet yurdunun müstakil bir adı olmayıp sadece adn cennetini nitelediği bir sonraki ayetten anlaşılmaktadır.Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde Ar. “ مآب حُسن ” **hüsn-i meâb** sözcüğü TİEM 73'de ‘edgü yanış; Anonim KT'de **yanış körklüki. ; yanışınñ körklüglüki**; TİEM 40 KT'de **dönecek yir görklüglügi**; Manisa KT'de **yahşı merci' menzil** sözcük gruplarıyla karşılanmıştır.

TİEM 73 pänd turur (9) saınuılaría **edgü yanış** turur.(333r/8=038/049)

Rylands KT: Bu (66a/1) bir pend, bütünlükin saınuılaría **yanış (2) körklüki**. (65b/3=038/049)

Hekimoğlu KT taıı Һаіáíat üze saınuılarğa **yanışınñ körklüglüki**.(435b/6=038/049)

Manisa KT taҺáíá müttáíiler-içün küfr ma'şiyeti terk itdiler **yahşı merci' menzil** vardur.(328b/6=038/049)

TİEM 40 dakı bayık sakınıcılarundur **dönecek yir görklüglügi**.(217a/2=038/049)

Turkish Studies

Kur'an: “İşte bu bir öğüttür. Kuşkusuz müttakiler için elbette güzel bir akıbet vardır. (38/49).

Kur'an: “Kapıları kendilerine ardına kadar açılmış adn cennetleri vardır. (38/50).

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde Ar. “مآب حُسنٍ” karşılığı kullanılan sözcüklerden **hüsn-i meâb** ‘edgü yanış (T.); yanış körklüki(T.); yanışın körklüglüki(T.); dönecek yir görklülügi(T.); yahşı merci‘ menzil’ (F.+Ar.) sözcük gruplarından meydana gelmiştir.

1.3.27.İlliyyûn (عليون)

Cennetin en yüksek ve en şerefli yeri olduğu söylenmiştir. Kelimenin akıllılar için kullanılan cemi formunda oluşuna bakılarak kastedilenin cennetlikler olduğu da söylenmiştir.

Ar. “عليون” **illiyyûn**.

Mutaffifin suresinde iyilerin amel defterlerinin Ar. “عليون” **illiyyûn (cennet)**’de olduğu ifade edilir (83/18).

Ar. “عليون” “İyilerin amel defterinini bulunduğu cenneteki yer “

Tü. ‘ illiyyândä; ‘ illiyyânde turur; ‘ illiyyân”içinde; ‘ illiyyânedür; yidi kat gök

Ar. “عليون” “Tü. “İyilerin amel defterinini bulunduğu cenneteki yer “;Türkçe erken Kur'an çevirilerinde; TİEM 73’de ‘**illiyyândä**; Anonim KT’de ‘**illiyyânde turur**; Hekimoğlu KT’de ‘**illiyyân”içinde**; Manisa KT’de ‘**illiyyânedür**; TİEM 40 KT’de **yidi kat gök** sözcükleriyle karşılanmıştır.

TİEM 73 haíaa çın edgülär bitigi ‘**illiyyândä** bolğay.(442v/1=083/018)

Anonim KT :muñi‘ larıñ kitâbları ‘**illiyyânde turur**. yalawaçımız aytdı: ‘ illiyyin yiti íat kökdin üstin turur ‘ arş altında.(127b/8=083/018)

Hekimoğlu KT: haíaíat üze edgüleriñ kitâbí (3) ‘ **illiyyân”içinde**.(568a/2-3=083/018)

Manisa KT yahşı gişilerüñ kitâbí ‘**illiyyânedür**.(437b/6=083/018)

TİEM 40 bayıı eyü işlüler bitisi **yidi kat gök** üstindedür.(282a/9=083/018)

Kur'an: “Hayır hayır! Kesin iyilerin yazısı/kaydı elbette illiyyânedür. (83/18).

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde Ar. “عليون” karşılığı kullanılan sözcüklerden ‘**illiyyândä**; ‘**illiyyânde turur**; ‘**illiyyân”içinde**; ‘**illiyyânedür** (Ar.); **yidi kat gök** (T.) sözcüklerden meydana gelmiştir.

1.3.28.Kâf (ق)

Kur'an’da bir surenin ismi olan ve surenin ilk ayeti olarak geçen⁹ Kâf kelimesi hakkında farklı görüşler ileri sürülmüştür. Onun Allah’ın yahut Kur’an’ın isimlerinden bir isim olduğu söylendiği gibi, onun bir harf olduğu da söylenmiştir. Yanı sıra onun cehennemde bir dağ adı, yahut var olup olmadığı tartışılan, yeryüzünü kuşatan bir dağın adı olduğuda söylenmiştir. (Akpınar 2002:229)

⁹ Kâf:50/1

Ar. “ ق ” “cehennemde bir dağ adı ”

Tü. **îâf tağı; îâf tağı; îâf sûresi; Kaf ya‘ ná tamâm oldu iş yâ tağ adı.**

Ar. “ ق ”Tü. “cehennemde bir dağ adı ”;Türkçe erken Kur’an çevirilerinde; TİEM 73’de **îâf tağı**; Rylands KT’de **îâf tağı**; Manisa KT’de **îâf sûresidür**; TİEM 40 KT’de **Kaf ya‘ ná tamâm oldu iş yâ tağ adı**.sözcükleriyle karşılanmıştır

TİEM 73: (6) bu ant turur **îâf tağı** tuta îâf tağı haîî kim bu cihân tâgrâsini tutup turur taîî ïur’ân haîî uluğ.(TİEM 73 381v/6=050/001)

Rylands KT: **îâf tağı** yana ajun tegreki and, ïur’ân haîî uluğ. (68a/2=050/001)

Anonim KT (6) Ant yâd ïulur Teñri ïur’ân birle Mecâd, Müşrif Kerâmi biz seni ayduî. (48b/6=050/001)

Hekimoğlu KT: (2) Ant içer men ögmekke sezâvâr ïur’ânı. (495a/2=050/001)

Manisa KT: Bu sûre **îâf sûresidür**, ïur’ân haîî-çün şerefi vardur özge kitâblar üstine. (379a/4=050/001)

TİEM 40 (4) **Kaf ya‘ ná tamâm oldu iş yâ tağ adı**. Daîî Kur’an hakkı-y-ıçun ululuklu (247a/4=050/001)

Kur’an: Kâf. Şerefli Kur’ân’a andolsun ki (50/1)

Türkçe ilk Kur’an çevirilerinde Ar. “ ق ” karşılığı kullanılan sözcüklerden **îâf tağı; îâf tağı** (T.); **îâf sûresi** (Ar.); **Kaf ya‘ ná tamâm oldu iş yâ tağ adı**.(Ar.+T.) sözcük veya sözcük gruplarından meydana gelmiştir.

1.3.29.el-Kevser (الكوثر)

“Doğrusu sana Kevseri¹⁰ vermişizdir”¹¹ Ayette geçen Kevserin ne olduğu konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Onun her çeşit ve bol hayır, ilim, Kur’an, peygamberlik, çok sayıda ümmet olduğu söylenirken, yaygın olan görüşe göre onun Hz. Peygamberin havzı yahut cennette bir nehir olduğu da ileri sürülmüştür.

Ar. “ الكوثر ” “cennette bir nehir ”

Tü. **kävşär; kevşer, uçmañung arığ havzı; kevşer; uçmakdağı ırmağı yâ çok hayr**

Ar. “ الكوثر ”Tü. “cennette bir nehir ”;Türkçe erken Kur’an çevirilerinde; TİEM 73’de **kävşärni**; Anonim KT’de **Kevşer**, Hekimoğlu KT’de **uçmañung arığ havzını**; Manisa KT’de **Kevşer**; TİEM 40 KT’de **uçmakdağı ırmağı yâ çok hayr** sözcükleriyle karşılanmıştır.

TİEM 73: (2) biz berdimiz saña **kävşärni**.(449r/2=108/001)

¹⁰ Kevser, çok hayr, ilim, şan ve şeref demektir. Hz. Peygamber (s.a.v.)’in oğlu Kâsım vefat ettiği zaman müşrikler ona ebter (sonu kesik) dediler. Allah’ın Elçisi anıldığı zaman Âs ibn Vâil: “Bırakın onu O, ebterin biridir. Ölürse adı unutulur gider” derdi İşte sure böyle düşünceler cevap olarak asıl sonu kesilecek olanların kendileri olduğunu bildirmektedir. Çünkü Hz. Muhammed (s.a.v.)’in düşmanlarının nesilleri Müslüman olacaklar, onun manevî evladı durumuna girecekler, atalarıyla bağlantıları kalmayacağından asıl o adamların sonu kesilecektir. (Ateş 1054a)

¹¹ Kevser:108/1

Anonim KT: (9) Biz bėrdimiz saña *Kevsەر*. (144a/9=108/001)

Hekimoğlu KT (6) Biz birdük sanga, *uçmaınung arığ havzını*. (581b/6=108/001)

Manisa KT: (7) Tađıái biz saña yâ Muhammed havz- *kevsەر* virdük ki anda çoı hayr vardır. (449b/7=108/001)

TİEM 40: (3) Bayık biz virdük sana, *uçmakdağı ırmağı yâ çok hayr* (289b/3=108/001)

Kur'an: Şüphesiz biz sana Kevser'i verdik. (108/1)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde Ar. "الكوثر" karşılığı kullanılan sözcüklerden *kävşär*; *kevsەر* (Ar.), *uçmaınung arığ havzını* (T.+Ar.); *kevsەر*; *uçmakdağı ırmağı yâ çok hayr* (Ar.+T.) sözcük veya sözcük gruplarından meydana gelmiştir.

1.3.30. Kürsî (كرسی)

İki ayette geçen "kürsî" kelimesi, bu ayetlerden birinde¹² taht, oturulacak yer anlamına Hz. Süleyman'ın tahtı için kullanılmıştır. Diğer ayette ise Allah'a izafe edilerek şu şekilde kullanılmıştır. "O'nun kürsîsi gökleri ve yeri kaplamıştır."¹³ Ayetteki "Kürsî" kelimesi, yedinci semanın üstünde ve Arşın altında bulunan makam, Allah'ın ilmi-gücükudreti, Yahut Allah'ın arşı olarak anlaşmıştır.

Ar. "كرسي" "yedinci semanın üstü"

Tü. 'arş; kürsá; kürsü; kürsi ya' ná pâdışahlığı yâ ilmi

Ar. "كرسي" Tü. "yedinci semanın üstü"; Türkçe erken Kur'an çevirilerinde; TİEM 73'de 'arş; Hekimoğlu KT'de kürsási; Manisa KT'de kürsüsü; TİEM 40 KT'de kürsi ya' ná pâdışahlığı yâ ilmi sözcükleriyle karşılanmıştır.

TİEM 73: ...kâçti anığ 'arşı (5) köklärdin yärlärdin. ağruı bolmas anar ol ekkini küdäzmäk. ol turur yüksäk (6) uluğ. (32v/4=002/255)

Hekimoğlu KT: Yitti anığ *kürsási* (40a/1) köklerge taıı yirge, taıı yoı ağruı anga (2) ol ikisinin saılamaıı taıı ol yüşsek uluğ. (39b/9=002/255)

Manisa KT: Vâsi' dür, giñdür Tañrı ta'âlânuñ *kürsüsü* göklerden yirlerden. (9) Ta' b olmaz Tañrı ta'âlâya gökleri, yirleri úaılamaıda. Ol Tañrı ta'âlâ yücedür, uludur. (29b/8=002/255)

TİEM 40: irdi kaplayu *kürsisi ya' ná pâdışahlığı yâ ilmi*, göklere dakı yire; dakı incitmez anı saklamaklığı ol ikinün. Dakı ol (2) yücedür, uludur. (20a/2=002/255)

Kur'an: Allah, kendisinden başka hiçbir ilâh olmayandır. Diridir, kayyumdur. O'nu ne bir uyuklama tutabilir, ne de bir uyku. Göklerdeki her şey, yerdeki her şey O'nundur. İzni olmaksızın O'nun katında şefaatte bulunacak kimdir? O, kulların önlerindeki ve arkalarındaki (yaptıklarını ve yapacaklarını) bilir. Onlar O'nun ilminden, kendisinin dilediği kadarından başka

¹² Sâd:38/34

¹³ Bakara:2/225

bir şey kavrayamazlar. O'nun kürsüsü, bütün gökleri ve yeri kaplayıp kuşatmıştır. (O, göklere, yere, bütün evrene hükmetmektedir.) Gökleri ve yeri koruyup gözetmek O'na güç gelmez. O, yücedir, büyüktür.

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde Ar. "كرسي" karşılığı kullanılan sözcüklerden 'arş (Ar.); kürsü; kürsü (Ar.); kürsi ya'nâ pâdîşahlığı yâ ilmi (Ar.+F.) sözcük veya sözcük gruplarından meydana gelmiştir.

1.3.31. Levh-ı Mahfûz (لوح محفوظ)

"Doğrusu sana vahyedilen bu Kitap, Levh-ı Mahfuz'da bulunan şanlı bir Kur'an'dır."¹⁴ Ayette geçen Levh-ı Mahfûz, şeytanlardan, her türlü tahrifattan korunmuş ve Kur'an başta olmak üzere diğer ilahî kitap nüshalarının bulunduğu ve keyfiyeti meçhul, Allah katında özel bir yerdir.

Ar. "لوح محفوظ" "Korunaklı yer"

Tü. küdâzilmiş tahta; taht içinde; Levh içinde; Levh-i mahfûbda; Lavh içinde

Ar. "لوح محفوظ" Tü. "Korunaklı yer"; Türkçe erken Kur'an çevirilerinde; TİEM 73'de küdâzilmiş tahta; Anonim KT'de taht içinde; Hekimoğlu KT'de Levh içinde; Manisa KT'de Levh-i mahfûbda; TİEM 40 KT'de Lavh içinde sözcükleriyle karşılanmıştır.

TİEM 73: küdâzilmiş tahta içrä. (440v/2=085/022)

Anonim KT: (5) ol taht içinde kim saılmış turur. (130a/5=085/022)

Hekimoğlu KT: Levh içinde saılanmış. (570b/2=085/022)

Manisa KT: Levh-i mahfûbda yazılmışdur, tağyir olmaz. (439b/8=085/022)

TİEM 40: Lavh içinde saklanmış (283b/3=085/022)

Kur'an: O, korunmuş bir levhada (Levh-i Mahfuz'da)dır.(85/22)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde Ar. "لوح محفوظ" karşılığı kullanılan sözcüklerden küdâzilmiş tahta (T.+Ar.); taht içinde (Ar.); Levh içinde; Levh-i mahfûbda; Lavh içinde (Ar.) sözcük veya sözcük gruplarından meydana gelmiştir.

1.3.32. Lezâ (لظى)

l-z-z veya l-z-y kökünden türeyen "Leza" kelimesi, dumansız ve katıksız alev, şiddetli alev, korkunç alevli ateş ve dumansız hâlis ateş anlamlarına gelmektedir. Hararetin kesâfetini anlatır(Soydaner 2002; 27).

Kur'an'da bir ayette fiil olmak üzere toplam iki yerde geçen kelime bedenini uç organlarını söküp koparan şekilde nitelendirilerek cehennem ateşine işaret etmektedir. (Soydaner 2002; 27)

¹⁴ Burûc: 85/21-22

Cehennem'in ikinci tabakasını oluşturan "leza" da, nimetlere şükretmeyen, karşılaştığı belâ ve musibetlere sabretmeyen, malının zekâtını vermeyenlerin, ateşe tapanların ve sihirbazların ceza görecekları ifade edilmektedir. (Soydaner 2002; 27)

Ar. "تَلَطَّى" "Dumansız alevsiz cehennem katı "

Tü. ot; köydürür ot; yalınlanur. ot; ulu odn. íatı yandurıcıdur, süvekler şındurucıdur.; oddan yalınladı

Ar. "تَلَطَّى" Tü. "Dumansız alevsiz cehennem katı" ;Türkçe erken Kur'an çevirilerinde; TİEM 73'de ot; Anonim KT'de köydürür ot; Hekimoğlu KT'de yalınlanur. ot; Manisa KT'de ulu od. íatı yandurıcıdur, süvekler şındurucıdur; TİEM 40 KT'de oddan yalınladı sözcükleriyle karşılanmıştır.

TİEM 73 : (8) íoríut(t)um silárni ol otđın kim.(444v/8=092/014)

Anonim KT: Íoríutđım sizlerni (23) ot birle, köydürür, bolğay ot. (136a/22=092/014)

Hekimoğlu KT: (2) Íoríuttum sizni otđın, yalınlanur. (575b/2=092/014)

Manisa KT: Íoríuttum sizi ulu oddan. (2) íatı yandurıcıdur, süvekler şındurucıdur. (444a/1=092/014)

TİEM 40 : Pes korkıttum sizi, oddan yalınladı. (286a/4=092/014)

Kur'an: Sizi alevler saçan ateşe karşı uyardım. (92/14)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde Ar. "تَلَطَّى" karşılığı kullanılan sözcüklerden ot (T.); köydürür ot (T.); yalınlanur ot (T.); ulu od (T.). íatı yandurıcıdur, süvekler şındurucıdur (T.); oddan yalınladı (T.) sözcük veya sözcük gruplarından meydana gelmiştir.

1.3.33. Mak'adu Sıdk (مقعد الصدق)

İstenen her şeyin güzel ve sürekli oturma yeri, halk meclisi anlamına cennete bu isim verilmiştir.

Ar. "مقعد الصدق" "Güzel ve sürekli oturma yeri "

Tü. köni adaí çın edğü yâr; râstlıf ayaí; yüce menzile; girçeklik öñürdicisi ya' ná sâlih ameller

Ar. "مقعد الصدق" Tü. "Güzel ve sürekli oturma yeri ";Türkçe erken Kur'an çevirilerinde; TİEM 73'de köni adaí çın edğü yâr; Hekimoğlu KT'de râstlıf ayaí; Manisa KT'de yüce menzile; TİEM 40 KT'de girçeklik öñürdicisi ya' ná sâlih ameller sözcükleriyle karşılanmıştır.

TİEM 73: (3) kertgündilär çın anlaría barur köni adaí çın edğü yâr idiläri üskindä. aydı kâfirlär çın (4) bu câđu turur bälğülüg. (153r/3= 010/002)

Hekimoğlu KT: bittiler haíáíat üze anlarğa râstlıf ayaí bar, anlarınğ idisi íatında (5) aydı kâfirler haíáíat üze bu sihr íılğan açuí belğülüg. (200a/4=010/002)

Turkish Studies

Manisa KT: Taḥiáí anlara yüce menzile vardur, sabiat eylediler ḥai yola Tañrı ta' âlâ íatında. Kâfirler eyitdiler: (4) Taḥiáí bu siḥirdür aşıkáre. (143b/1=010/002)

TİEM 40; áman getürdiler kim bayık anlarundur girçeklik öñürdicisi ya' ná sâlih ameller kim ilerü tuttılar, Çalabı'ları katında. Eyitti (5) kâfırAr. Bayık uşbu ya' ná Kur'an câdulıkdur bellü. (97a/4=010/002)

Kur'an: İçlerinden bir adama insanları uyar ve iman edenlere, Rableri katında kendileri için bir doğruluk makamı bulunduğunu müjdele diye vahyetmemiz, insanlar için şaşılacak bir şey mi oldu ki o kâfirler, “Bu elbette apaçık bir sihirbazdır” dediler?(10/2)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde Ar. “ مقعد الصدق ” karşılığı kullanılan sözcüklerden **köni adaí çın edgü yâr** (T.); **râstlı́ ayaáı** (F.+T.); **yüce menzile** (T.+A); **girçeklik öñürdicisi ya' ná sâlih ameller** (T.+Ar.) sözcük veya sözcük gruplarından meydana gelmiştir.

1.3.34. Makamun Emîn (مقام امين)

Her türlü kötlük, afet, yokluk ve istenmeyen şeyden korunmuş güvenli yer anlamında cennet için kullanılmıştır.

Ar. “مقام امين” Tü. “ **maíâm-ı emán 'bir maíâm; bir yerde; emán yir ; íorínçsız orun**”

“Müttakiler emin bir makamda, cennetlerde ve pınar başlarında olacaklardır” ed-Duhân 44/51-52) meâlindeki ayette yer alan Ar. “مقام امين” **maíâm-ı emán**'in müstakil bir isim kabul edilmesi isabetli görülmektedir. Çünkü ikinci ayet Ar. “مقام امين” **maíâm-ı emán**'den sonra gelen Ar. “مقام امين” sözcüğü ile cennetin kast edildiğini açıklamakta ve böylece iki ayet birbirini tamamlamaktadır. Ar. “مقام امين” sözcüğü Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde ‘**maíâm-ı emán 'bir maíâm; bir yerde; emán yir; íorínçsız orun**’ sözcükleriyle karşılanmıştır.

TİEM 73 çın saínuılar íorínçsız orun içindä tururlAr.(366r/6=044/051)

Hekimoğlu KT: ḥaiáiat üze saínuılargá emán yir (6) içinde.(475a/5-6=044/051)

Manisa KT taḥiáí müttaíáler bir maíâm íarâr dutarlAr.(362b/4=044/051)

TİEM 40 bayık sakınıcılar (2) bir yeredür inam.(237a/1=044/051)

Kur'an:“ Kuşkusuz müttakiler güvenli bir makamdadır. (44/51).

Ar. “مقام امين” | **maíâm-ı emán** karşılık gelen sözcük ya da sözcük grubu Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde, TİEM 73 KT'de ‘**íorínçsız orun**’ (T+T); Hekimoğlu KT'de, ‘**emán yir**’ (Ar.+T); TİEM 40 KT'de; ‘**bir yerde**’ (T); Manisa KT'de de ‘**bir maíâm**’ (T+T) sözcükleri ile karşılanmıştır.

1.3.35.Meâric (معارج)

“Birisi, yüksek derecelere sahip olan Allah katından, inkarcılara gelecek ve savunulması imkansız olacak azabı soruyor. Melekler ve Cebrail miktarı elli bin yıl olan o derecelere (Meâric) bir günde yükselirler.”¹⁵

Ar. “معارج” “Yüksek derece”

¹⁵ Meâric:70/1-4

Tü.. yoılağular idisi; a' lâlanmışlar eyesi; aşgu yirler eyesi; su' úd eyler aña kelime-i tayyibe 'amel-i úâlih bile ; ağası yirler issi ya' ná gökler

Ar. “معارج”Tü. “Yüksek derece ”;Türkçe erken Kur'an çevirilerinde; TIEM 73'de yoılağular idisi; Anonim KT'de a' lâlanmışlar eyesi; Hekimoğlu KT'de aşgu yirler eyesi; Manisa KT'de su' úd eyler aña kelime-i tayyibe 'amel-i úâlih bile ; TIEM 40 KT'de ağası yirler issi ya' ná gökler sözcükleriyle karşılanmıştır.

TIEM 73: tañrıdın (3) yoılağular idisi.(421r/3=070/003)

Anonim KT: Teñridin a' lâlanmışlar eyesi. (105b/16=070/003)

Hekimoğlu KT: Tanrıdın aşgu yirler eyesindin. (546b/6=070/003)

Manisa KT: Lâkin Tañrı ta' âlâdan aña su' úd eyler aña kelime-i tayyibe 'amel-i úâlih bile. (421a/6=070/003)

TIEM 40: Tanrıdan ağası yirler issi ya' ná gökler. (272a/4=070/003)

Kur'an: yükselme yollarının sahibi¹⁶ Allah tarafından kâfirlere kesinlikle incek olan ve hiç kimsenin uzaklaştıramayacağı azabı sordu (70/3)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde Ar. “معارج” karşılığı kullanılan sözcüklerden yoılağular idisi (T.); a' lâlanmışlar eyesi (Ar.+T.); aşgu yirler eyesi (T.); su' úd eyler aña kelime-i tayyibe 'amel-i úâlih bile (Ar.+T.) ; ağası yirler issi ya' ná gökler (T.) sözcük veya sözcük gruplarından meydana gelmiştir.

1.3.36.Mekânun Aliyy (مكان علي)

“Kitapta İdris'i de zikret çünkü o dosdoğru bir peygamberdi. Biz onu yüce bir yere yükselttik.”¹⁷Ayette geçen yüce yerin dördüncü kat semada, yahut altıncı kat semada, yahut yedinci kat semada, yahut da cennette bir makam olduğu ileri sürülmüştür(Akpınar 2002: 232).

Ar. “مكان علي” “Yüksek yer”

Tü. yüksäk orun; yüksäk orun; yüksek orun; orun yüksek; yüce menzil; bir yire yüksek.

Ar. “مكان علي” Tü. “Yüksek yer ”;Türkçe erken Kur'an çevirilerinde; TIEM 73'de yüksäk orun; Rylands KT'de yüksäk orun; Anonim KT'de yüksek orun; Hekimoğlu KT'de orun yüksek; Manisa KT'de yüce menzil; TIEM 40 KT'de bir yire yüksek sözcükleriyle karşılanmıştır.

TIEM 73: (7) kötürdimiz anı yüksäk orunfa.(225r/7=019/057)

Rylands KT: kötürdimiz anı yüksek orunfa (21b/3=019/057)

Anonim KT: kötürdimiz anı yüksek orunfa (14a/10=019/057)

¹⁶ “Allah'ın sahip olduğu yükselme yolları” ile; meleklerin, kendisine yükseldiği özel yol ve boyutlar kastedilmiş olabileceği gibi, 33-47. âyetlerde gündeme getirilen ve kulları yüceltip Allah'a yaklaştıran yollar konumundaki ibadet ve güzel davranışlar da kastedilmiş olabilir (Diyanet 1993)

¹⁷ Meryem:19/56-57

Hekimoğlu KT: Ta'î kötürdük anı orunğa yüksek. (297b/5=019/057)

Manisa KT: Getürdük yüce menzile, yitişdürdük (11) şeref-i nübüvvete yâ cennete. (215a/10=019/057)

TİEM 40: Dakı yükselttük anı bir yire (7) yüksek. (146b/6=019/057)

Kur'an: Onu yüce bir makama yükselttik. (19/57)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde Ar. "مكان علي" karşılığı kullanılan sözcüklerden **yüksäk orun; yüksäk orun; yüksek orun; orun yüksek (T.); yüce menzil (T.+Ar.); bir yire yüksek (T.)** sözcük veya sözcük gruplarından meydana gelmiştir.

1.3.37.Me'vâ Cenneti (جنة المأوى)

"Me'vâ" kelimesi sığınılacak, barınılacak dönülecek yer anlamındadır." Bu kelime Kur'an'da hem cennet, hem de cehennem ifade etmek üzere zikredilmektedir. Ancak ahirette mutluluk yurduna isim olmak üzere iki yerde geçmektedir (Ergün 2006:42)

Ar. "جنة المأوى" **me'vâ cennetü'l me'vâ; me'vâ uçmağı ya'ná firîsteler, turağı yâ şehidler canı turağı; sığınu yirniñ uçmağı; şâhâdlâr turğu yâri; uşmağ.**

Ar. "جنة المأوى" **me'vâ** sözcüğü "barındırmak" şeklinde tanımlanır (Çanga: 72b). Ar. "جنة المأوى" **cennetü'l-me'vâ** (sığınılıp barınılacak yer) sözcükleri cenneti niteleyen tamamlayıcı kavramlardır. Ar. "جنة المأوى" **me'vâ** sözcüğü Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde **cennetü'l me'vâ; me'vâ uçmağı ya'ná firîsteler, turağı yâ şehidler canı turağı; sığınu yirniñ uçmağı; şâhâdlâr turğu yâri; uşmağ** sözcükleriyle karşılanmıştır.

TİEM73 anıñ üskindä turur şâhâdlâr turğu yâri. (389r/=053/015)

Anonim KT ol ağaç íatında turur uşmağ kim aña cennetü'l-me'vâ tirlir. (59a/13=053/015)

Hekimoğlu KT: anıñ íatında sığınu yirniñ uçmağı. (503b/1=053/015)

Manisa KT anuñ íatındadır (7) cennete me'vâ, müttâíaler anda cem' olur. (386a/6=053/015)

TİEM 40 anun íatındadır me'vâ uçmağı ya'ná firîsteler turağı yâ şehidler canı turağı. (251a/6=053/015)

Kur'an: "Me'va cenneti onun yanındadır. (53/15).

Ar. "جنة المأوى" Me'vâ cenneti; Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde TİEM 73 KT'de **şâhâdlâr turğu yâri**; Anonim KT'de **uşmağ**; Hekimoğlu KT'de **sığınu yirniñ uçmağı**; TİEM 40 KT'de **me'vâ uçmağı ya'ná firîsteler turağı yâ şehidler canı turağı**; Manisa KT'de **cennete me'vâ** sözcük gruplarıyla karşılanmıştır.

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde Ar. "جنة المأوى" karşılığı kullanılan sözcüklerden **şâhâdlâr turğu yâri (Ar.+T.); uşmağ (S.); 'sığınu yirniñ uçmağı (T.); 'me'vâ uçmağı ya'ná firîsteler turağı yâ şehidler canı turağı (Ar.+T.+F.)** sözcük gruplarından meydana gelmiştir.

1.3.38.Mevbik: (موبق)

“O gün Allah: “bana ortak olduklarını iddia ettiklerinize seslenin der. Onları çağırırlar, fakat hiçbirisi onların çağrılarına gelmez. Aralarına bir cehennem deresi (mevbik) koyarız”¹⁸ Ayette geçen “mevbik” kelimesi, helak edici yer, düşmanlık, azap anlamları yanında cehennemde derin bir derenin adıdır.

Ar. “مُوبِقٌ” “helak edici yer ”

Tü. **yoı yoğunluı**.; **yoı boğunluı** ; **yoıalmai yiri**; **mehlek ki oddur**.; **helâk yiri**

Ar. “مُوبِقٌ”Tü. “helak edici yer ”;Türkçe erken Kur’an çevirilerinde; TİEM 73’de **yoı yoğunluı**.; Anonim KT’de **yoı boğunluı** ; Hekimoğlu KT’de **yoıalmai yiri**.; Manisa KT’de **mehlek ki oddur**.; TİEM 40 KT’de **helâk yiri**

Sözcükleriyle karşılanmıştır.

TİEM 73: ol kün ayur ündânlâr mâniñ ortaılarınmı (9) anlarını kim aydıñızlar oığaylar olarnı yanut bermâğâylâr anlarıá üldımız anlar ara **yoı yoğunluı**.(219v/8=018/052)

Anonim KT: (10) ol kün kim ayur oıñılâr ortaılarınmı, anlar kim aydıñızlar. Oığaylar anlarını (5a) yanut bermegeyler anlarıá. Üldımız anlarlı ara **yoı boğunluı**. (4b/10=018/052)

Hekimoğlu KT: Taıı ol kün kim aytur: “Üiring ol ortaılarımıznı, anlar kim (9) aydıñız. Ünediler icâbet ülmadılar anlarğa. Taıı üldüı (288a/1) aralarında, **yoıalmai yiri** (287b/8=018/052)

Manisa KT: Ol günde ki (6) eydür: Nidâ eyleñüz benüm şerâklerüme. Siz eyitdññüz: Du’â iderler nidâ iderler. Mu’an olmağa icâbet eylerler. Anlara meded eylemezler, (7) ülr-biz anlar ortasında **mehlek** ki şerâk olurlar ki **odur**. (208a/5=018/052)

TİEM 40: Dakı ol gün kim eyide: Kığırın (3) ortaklarımı, anları kim sandunuz.” Pes okıdılar anları, pes uy virmediler anlara; dakı kılduk aralarında, **helâk yiri** (142a/2=018/52)

Kur’an: (Ey Muhammed!) Allah’ın, “Ortağım olduklarını iddia ettiklerinizi çağırın” diyeceği, onların da çağıracakları, fakat kendilerine (çağırıldıklarının) cevap vermeyecekleri ve bizim de aralarına bir uçurum koyacağımız günü hatırla!(18/52)

. Türkçe ilk Kur’an çevirilerinde Ar. “مُوبِقٌ” karşılığı kullanılan sözcüklerden **yoı yoğunluı**.; **yoı boğunluı** (T.) ; **yoıalmai yiri** (T.); **mehlek ki oddur** (Ar.+T.); **helâk yiri**(Ar.+T.) sözcük veya sözcük gruplarından meydana gelmiştir.

1.3.39.en-Nâr (النار)

Ateş anlamına gelen bu kelime, dünya ateşi, harp ateşi ve cehennem ateşi anlamlarında 145 kere geçmektedir. Cehennemde en acıklı ve en acılı azabın ateşle olacağına işaret için, cehennemın isimleri içerisinde en fazla bu kelime kullanılmıştır.

Ar. “نَارٌ” “ateş”

¹⁸ Kehf:18/52

Tü. **ot; ot; ot; od; od** sözcükleriyle karşılanmıştır.

Ar. “**أُتِر**” Tü. “ateş”; Türkçe erken Kur’an çevirilerinde; TİEM 73’de **ot**; Anonim KT’de **ot**; Hekimoğlu KT’de **ot**; Manisa KT’de **od**; TİEM 40 KT’de **od** sözcükleriyle karşılanmıştır.

TİEM 73: nâ körür silâr ***ol otdu*** kim çaiımaı çaiar silâr. (395r/7=056/071)

Anonim KT: (14) Kördüñüz mü ***ol otu*** kim yandurur-siz? Siz mü çaiarduñuz. (70b/14=065/071)

Hekimoğlu KT: Kördüngüz mü (5) ***ol otu*** kim çaiar siz. (513a/4=056/071)

Manisa KT: (9) Görmez misiz ***ol odi***, siz anı yandurursız? (394b/9=056/071)

TİEM 40: Habar virün (6) ***odi ol*** kim od çıkarursız: (256a/5=056/071)

Kur’an: Tutušturdüğunuz ateşe ne dersiniz?! (56/71)

Türkçe ilk Kur’an çevirilerinde Ar. “**أُتِر**” karşılığı kullanılan sözcüklerden **ot; ot; ot; od; od** (T.) sözcüklerden meydana gelmiştir.

1.3.40. Ravza: (روضة)

Cennet bahçesi

Ar. “**روضة**” Tü. **ravza** ‘bûstânların çimgenlerinde; çayır çimen; çemen; çimgen; ravzaları içinde; uçmaklar çayırlarında; uşmağ bûstânları’.

Ar. “**روضة**” sözcüğü “Yeşillik yer; güzel bahçe; bol nebatlı, sulak, şirin, can alıcı çiçeklerle müzeyyen mahal” şeklinde tanımlanmıştır. (Çanga:222b). Bol su kaynaklarına sahip yeşil bahçe” anlamındaki Ar. “**روضة**” **ravza** cennât kelimesine muzaf olup bir ayette cennet kelimesi yerine tek başına da kullanılmıştır (er-Rûm 30/15). Ar. “**روضة**” **ravza** sözcüğü Türkçe ilk Kur’an çevirilerinde şu sözcüklerle karşılanmıştır. ‘bûstânların çimgenlerinde; çayır çimen; çemen; çimgen; ravzaları içinde; uçmaklar çayırlarında; uşmağ bûstânları’.

TİEM 73 yana anlar kim kertgündilâr ıldıdâr eġgüklâr (7) anlar ***uşmağ bûstânları*** içrâ säwünürler.(29r/6=030/015)

Hekimoğlu KT anlar kim bittiler taıı ıldıdâr eġgü ‘amellerini anlar (8) ***çimgen*** içinde sewündürülürler.(386b/7=030/015)

Manisa KT âmân getürdiler ‘amel-i úâlih işlediler anlar ***çemen*** içinde.(287a/11=030/015)

TİEM 40 iman getürdiler (9) daıı işlediler eyü işler anlar ***çayır çimen*** içinde şâd olınalAr.(192b/8=030/015)

Kur’an: “İman edip iyi işler yapanlara gelince, onlar, cennete nimetlere ve sevince mazhar olacaklardır. (30/15).

Ar. “**روضة**” karşılık gelen sözcük ya da sözcük grubu Türkçe ilk Kur’an çevirilerinde, TİEM 73 KT’de ‘uşmağ bûstânları’ (S+F); Hekimoğlu KT’de ; ‘çimgen’ (T); TİEM 40 KT’de ‘çayır çimen’ (T); Manisa KT’de ‘çemen’ (T) sözcükleri ile ifade edilmiştir.

Turkish Studies

Aynı Ar. “روضة” “**ravza** sözcüğü bir başka ayette (042/022) ise şu şekilde karşılanmıştır:

TİEM 73 anlar kim kertgündilär taı ıldılar (2) edgüklär uşmağ büstânları içrä.(355v/1=042/022)

Hekimoğlu KT taı anlar kim bittiler taı ıldılar edgü‘ amellerini [463b/1] büstânların çimgenlerinde.(463a/9=042/022)

Manisa KT âmân getürdiler ‘amel-i uâlâğ işlediler ravzaları içinde.(352b/1=042/022)

TİEM 40 imân getürdiler daı işlediler eyü işler uçmaklar çayırlarında (30b/11=042/022)

Kur’an: “.iman edip iyi işler yapanlar da cennet bahçelerindedirler...(40/22).

Ar. “روضة” karşılık gelen sözcük ya da sözcük grubu Türkçe ilk Kur’an çevirilerinde, TİEM 73 KT’de ‘uşmağ büstânları’ (S+F); Hekimoğlu KT’de; ‘büstânların çimgenlerinde’ (F+T); TİEM 40 KT’de ‘uçmaklar çayırlarında’ (T+T) şeklinde ifade edilirken; Manisa KT’de ‘ravzaları içinde’ (Ar.) sözcükle bir ve aynı ifade edilmiştir.

1.3.41.Sahra (صخرة)

Kaya anlamına gelen bir kelimedir. “Yavrucağım Yapılan iş, bir hardal tanesi kadar bile olsa ve bir kaya (sahra) içinde, ya da göklerde veya yerde bile olsa, doğrusu Allah onu ortaya çıkarır.”¹⁹ Ayetinde geçen “sahra” kelimesinin dünya kayaları olduğu söylendiği gibi, onun yerlerin ve göklerin ötesinde bir alem olduğu da söylenmiştir(Akpınar 2002: 233).

Ar. “ صخرة ” “Büyük taş ”

Tü. **bâdük taş; taş; taş; taş içinde ya‘ ná yidi kat yir altındağ taş yâ göklerde**

Ar. “صخرة”Tü. “Büyük taş ”;Türkçe erken Kur’an çevirilerinde; TİEM 73’de **bâdük taş**; Hekimoğlu KT’de **taş**; Manisa KT’de **taş**; TİEM 40 KT’de **taş içinde ya‘ ná yidi kat yir altındağ taş yâ göklerde** sözcükleriyle karşılanmıştır.

TİEM 73: ay oğulınam ol äğär bolsa tã’atı bir äwün ändâzäsicâ ispândândın bolsa (8) bir bâdük taş içindä azu köklär içindä azu yärlär içindä(299r/8=031/016)

Hekimoğlu KT:Ay oğulcuıum haıáíat üze ol, eger bolsa (9) ewün endâzesince ispendândın, taı bolsa taş içinde yâ (393b/1) kökler içinde yâ yirde. (393a/8=031/016)

Manisa KT: (9) Yâ benüm olğum, didi. Tağíái ħasene seyyi‘e ħardal dânesi ağıırınca (10) yâ taş içinde olsa yâ göklerde olsa (11) yâ yirlerde (292b/9=031/016)

TİEM 40 İy oğlancuğum bayık ol ya‘ ná müzd yâ yazuk, eger ola bir dene ağıır (11) isbetenden, pes ola taş içinde ya‘ ná yidi kat yir altındağ taş yâ göklerde, yâ yirde (195b/10=031/016)

Kur’an: (Lokmân, öğütlerine şöyle devam etti:) “Yavrum! Şüphesiz yapılan iş bir hardal tanesi ağırlığında olsa ve bir kayanın içinde, yahut göklerde ya da yerin içinde

¹⁹ Lokman:31/16

bile olsa, Allah onu çıkarır getirir. Çünkü Allah, en gizli şeyleri bilendir, (her şeyden) hakkıyla haberdar olandır.”(31/16)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde Ar. “صخرة” karşılığı kullanılan sözcüklerden **bâdük taş** (T.); **taş; taş**(T.); **taş içinde ya'ná yidi kat yir altındaki taş yâ göklerde** (T.) sözcük veya sözcük gruplarından meydana gelmiştir.

1.3.42.es-Saîr/es Suur (السَّعِيرُ / السَّعِير)

Es-Sa'âr (السَّعِير) :

Sa'îr: Çılgın kor ateş ve alev, tutuşturmak, alevlendirmek, körüklemek, harbi kızıştırmak anlamındaki s-a-r (sa'r) kökünden türemiş bir sıfattır. İyice alevlendirilmiş ateş demektir. Kur'an'da bir yerde fiil olarak, sekiz yerde (el takısıyla) mârife, sekiz yerde de nekra (el takısız) şeklinde “alevlendirilmiş cehennem”, “Ashab-ı sa'îr, “cehennem sa'îran” ve yalnız “sa'îr” olarak on yedi yerde geçmiştir. Sa'îr bir ayet dışında bütün ayetlerde “kızdırılmış, çılgın, alevli ateş” manasında cehennem'e isim olarak kullanılmış ise de bazı tefsirciler “çılgınlık, delilik ve sapıklık içinde bulunmak” olarak, bir kısım tefsirciler ise Allah'ın rahmetinden uzaklaştırmak veya cehennemde bulunan bir vadinin ismi şeklinde yorumlamışlardır. Kelimenin İncildeki “sa'îrden türediğini söyleyenler olmuştada bu görüş fazla dikkate alınmamış ve kabul görmemiştir(Soydaner 2002; 34).

Ar. “السَّعِير” “Çılgın kor, ateş”

Tü. **küyâr ot ını; köndürgey ın; tamuğ ını; cehennem odunuñ 'aêâbına; tamu azâbına**

Ar. “السَّعِير” “Çılgın kor, ateş”; Türkçe erken Kur'an çevirilerinde; TİEM 73'de **küyâr ot ını**; Anonim KT'de **köndürgey ın**; Hekimoğlu KT'de **tamuğ ını**; Manisa KT'de **cehennem odunuñ 'aêâbı**; TİEM 40 KT'de **tamu azâbı** sözcükleriyle karşılanmıştır.

TİEM 73 : bitildi anıñ üzâ ol kim eş dost bolsa añar ol yolsuz ılur anı köndürür anı (3) **küyâr ot ını** tapa. (242v/2=022/004)

Anonim KT: Bitildi anıñ üze; İlayu kişi kim iş dost tutunsa (7) ol, yolsuz ılğay anı. Yol körkütgey añar, **köndürgey ın** tapa. (40a/6=022/004)

Hekimoğlu KT: Bitindi anıñ üze: Haiaiat üze kim dost tutsa anı, haiaiat üze ol azdurur anı (4) taı köndürür anı **tamuğ ını** <tapa>. (319b/3=022/004)

Manisa KT: Yazıldı anuñ üstine ki taiaiat kim şeytana tâbi' olsa taiaiat şeytân anı azdurur, (11) hidâyet virür, anı gönderür **cehennem odunuñ 'aêâbına**. (231b/10=022/004)

TİEM 40: Yazıldı anun üzere: Bayık (5) kim dost dutar-ısa anı, bayık ol azdura anı; dakı yol göstere ana, **tamu azâbına** degin. (157b/4=022/004)

Kur'an: Şeytan hakkında, “Her kim onu dost edinirse, mutlaka o kimseyi saptırır ve onu cehennem azabına sürükler” diye yazılmıştır.(22/4)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde Ar. "السَّعِيرِ" karşılığı kullanılan sözcüklerden **küyâr ot ını** (T.); **köndürgey ını** (T.); **tamuğ ını** (T.); **cehennem odunuñ ' aêâbı** (Ar+T.); **tamu azâbı** (T.+Ar.) sözcük veya sözcük gruplarından meydana gelmiştir.

1.3.43. Saûd (صعود)

"*Onu sarp bir yokuşa sardıracağım*"²⁰ ayetinde geçen "saûd" kelimesi, sarp yokuş, zorlu azap anlamlarına gelir. Onun cehennemde tırmanılmak zorunda kalınan ve her şeyi eriten bir ateş dağı olduğu da söylenmiştir (Akpınar 2002: 234).

Ar. "صَعُود" " Sarp yokuş "

Tü. **tamu içindâki tağlar; ol küçeylik tağ turur tamuğ içinde ; küçey aşut; bir tağa ki adı sa'ûddur; oddan tağa tamudağı**

Ar. "صَعُود" Tü. " Sarp yokuş "; Türkçe erken Kur'an çevirilerinde; TİEM 73' de **tamu içindâki tağlar; Anonim KT'de ol küçeylik tağ turur tamuğ içinde; Hekimoğlu KT'de küçey aşut; Manisa KT'de bir tağa ki adı sa'ûddur; TİEM 40 KT'de oddan tağa tamudağı** sözcükleriyle karşılanmıştır.

TİEM 73: yoilatğay miz anı ***tamu içindâki tağlarıa***. (427r/1=074/017)

Anonim KT: táz tekellüf ıılır-men anı küçeylik birle küçe (15) ylig ünde. taı ***ol küçeylik tağ turur tamuğ içinde*** (116b/13=074/017)

Hekimoğlu KT: Kötürgey men anı ***küçey aşutğa*** (555a/2=074/017)

Manisa KT: Anı çııarsam ***bir (9) tağa ki adı sa'ûddur*** (427a/8=074/017)

TİEM 40: Tiz geñsüz eyleyevüz anı, ***oddan tağa tamudağı*** (275b/11=074/017)

Kur'an: Ben onu dimdik bir yokuşa sardıracağım. (74/17)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde Ar. "صَعُود" karşılığı kullanılan sözcüklerden **tamu içindâki tağlar** (T.); **ol küçeylik tağ turur tamuğ içinde** (T.); **küçey aşut** (T.); **bir tağa ki adı sa'ûddur** (T.+Ar.); **oddan tağa tamudağı** (T.) sözcük veya sözcük gruplarından meydana gelmiştir.

1.3.44. Sekar (سقر)

"Şiddetli bir ısı ile yakıp kavurmak" anlamındaki **sakr** kökünden isimdir. Dört ayette cehennem kelimesi yerine kullanılmış, bunlardan Müddesir suresinde (74/28-29), "yaktığı şeyi tüketircesine tahrip etmekle birlikte sönmeyip yakmaya devam eden ve insanın derisini kavuran" şeklinde nitelendirilmiştir. Kurtubî'ye göre sakar kemiği değil eti yakıp tahrip eder. Bu yorum kelimenin sözlük anlamına ve Kur'an'daki kullanımına da uygun düşmektedir. (Topaloğlu 1993; 227)

Ar. "سَقْر" " "Cehennemin bir katı "

²⁰ Müddesir: 74/17

Tü.saír atlıg tamuğ; tamuğ; ya'ná Veládiñ ârâmgâhı tamuğ.; tamuğ; Úaíar cehennemi Sakar tamu

Ar. “سقر” Tü. “Cehennem bir katı”; Türkçe erken Kur'an çevirilerinde; TİEM 73'de saír atlıg tamuğ; Anonim KT'de tamuğda; ya'ná Veládiñ ârâmgâhı tamuğ.; Hekimoğlu KT'de tamuğ; Manisa KT'de Úaíar cehennemi; TİEM 40 KT'de Sakar tamu sözcükleriyle karşılanmıştır.

TİEM 73: kigürgäy miz anı saír atlıg tamuğda.(427r/3=074/026)

Anonim KT: Táz köydürgey-men anı tamuğda, ya'ná herâyine bolur bu Veládiñ (11) ârâmgâhı tamuğ. (117a/10=074/026)

Hekimoğlu KT: Köydürgey men anı (6) tamuğga. (555a/5=074/026)

Manisa KT: Givürür-men anı Úaíar cehennemine. (427b/1=074/026)

TİEM 40: Tiz givürem anı Sakar tamuya. (276a/2=074/026)

Kur'an: Ben onu Sekar'a (cehenneme) sokacağım.(74/26)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde Ar. “سقر” karşılığı kullanılan sözcüklerden saír atlıg tamuğ (Ar.+T.); tamuğ; ya'ná Veládiñ ârâmgâhı tamuğ (T.+Ar.); tamuğ (T.); Úaíar cehennemi (Ar.); Sakar tamu (Ar.+T.) sözcük veya sözcük gruplarından meydana gelmiştir.

1.3.45.es-Sekfü'l-Merfü'(السقف المرفوع)

“Yükseltilmiş tavan gibi olan göğe and olsun”²¹ Çoğunluk ayette geçen tavan gibi yükseltilmiş yerin gökyüzü olduğunu söylerken, bazıları onun Arş olduğunu ileri sürmüşlerdir (Akpınar 2002: 235).

Ar. “السقف المرفوع” “Göğe yükseltilmiş tavan”

Tü. kötrülmüş kögä; kötürülmüş kök; kötrülmüş köge; Yüce saíf; örtü hakkı-y-ıçun götrülmüş ya'ná gök

Ar. “السقف المرفوع” Tü. “Göğe yükseltilmiş tavan”; Türkçe erken Kur'an çevirilerinde; TİEM 73'de kötrülmüş kögä; Anonim KT'de kötürülmüş kök; Hekimoğlu KT'de kötrülmüş köge; Manisa KT'de Yüce saíf; TİEM 40 KT'de örtü hakkı-y-ıçun götrülmüş ya'ná gök sözcükleriyle karşılanmıştır.

TİEM 73: (6) ymä ol kötrülmüş kögä haíı.(385r/6=052/005)

Anonim KT: (9) Taíı kötürülmüş kök birle (55b/9=052/005)

Hekimoğlu KT: taíı kötrülmüş köge birle. (500b/3=0527005)

Manisa KT: Yüce saíf haíı-y-ıçun gökdür.. (383b/11=052/005)

TİEM 40: dakı örtü hakkı-y-ıçun götrülmüş ya'ná gök. (249b/9=052/005)

²¹ Tûr: 52/5

Kur'an: yükseltilmiş tavana (göğe) (52/5)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde Ar. “السقف المرفوع” karşılığı kullanılan sözcüklerden **kötrülmüş kögä; kötürülmüş kök; kötrülmüş köge** (T.); **Yüce saıf** (T.+Ar.); **örtü hakkı-y-ıçun götrülmüş ya'ná gök** (T.) sözcük veya sözcük gruplarından meydana gelmiştir.

1.3.46.Selsebil (سلسبیل)

Kolay içimli meşrubat, cennette bir pınarın adı

Ar. “سلسبیل” “Cennet pınarı”

Tü. **sälsäbäl; çeşme kim anıng içinde atanur Selsebäl; bir 'ayn şuyıdur ki adı selsebäldür; çeşme anun içinde ad virinildi Selsebäl**

Ar. “سلسبیل” Tü. “Cennet Pınarı”; Türkçe erken Kur'an çevirilerinde; TİEM 73'de **sälsäbäl; Hekimoğlu KT'de çeşme kim anıng içinde atanur Selsebäl; Manisa KT'de Bir 'ayn şuyıdur ki adı selsebäldür; TİEM 40 KT'de çeşme anun içinde ad virinildi Selsebäl** sözcükleriyle karşılanmıştır.

TİEM 73: anıng içinde atanur **sälsäbäl**.(430r/4=076/018)

Hekimoğlu KT: **Çeşme kim anıng içinde atanur Selsebäl** (558b/9=076/018)

Manisa KT: **Bir 'ayn şuyıdur ki (2) adı selsebäldür**. (430b/1=076/018)

TİEM 40: **Çeşme anun içinde ad virinildi Selsebäl** (277b/9=076/018)

Kur'an: Orada bir pınar ki ona “selsebil” adı verilir.(76/18)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde Ar. “سلسبیل” karşılığı kullanılan sözcüklerden **sälsäbäl** (Ar.); **çeşme kim anıng içinde atanur Selsebäl** (F.+Ar.); **bir 'ayn şuyıdur ki adı selsebäldür** (Ar.+T.); **çeşme anun içinde ad virinildi Selsebäl** (F.+Ar.) sözcük veya sözcük gruplarından meydana gelmiştir.

1.3.47. es-Semâ/ es-Semâvât (السماء / السموات)

Kur'an'da gökyüzü anlamında 120 kere “es-semâ”, 190 kere bu kelimenin çoğul biçimi olan “es- Semâvât” kelimesi geçmektedir. Dokuz ayette göklerin sayısının yedi olduğu bildirilmiştir. Yedi sayısının çoklukdan kinaye mi yoksa göklerin rakam değeri mi bildirdiği tartışmalıdır. Bilinen ise göklerin birden fazla olduğudur (Akpınar 2002: 236)

Ar. “السموات” Tü. “yeti kat gök “

Tü. **yeti íat kök; yiti íat kökler; yiti kökler; yidi íat gökleri; yidi gökleri**

Ar. “السموات” Tü. “yeti kat gök”; Türkçe erken Kur'an çevirilerinde; TİEM 73'de **yeti íat kökni; Anonim KT'de yiti íat köklerni; Hekimoğlu KT'de yiti köklerni; Manisa KT'de yidi íat gökleri; TİEM 40 KT'de yidi gökleri** sözcükleriyle karşılanmıştır.

TİEM 73: ol idi yarat(t)ı **yeti íat kökni** íat íat körmáz sen (5) idi yaratmışı içinde artuı ägsükdin äwürgil közni háç köür mü sen bir (6) yazuí bAr.(416v/4=067/003)

Turkish Studies

Anonim KT: Ol kim yaratdı yiti fat köklerni muṭabbaí mu‘allaí. ya‘ ná yaratduí köklerni ṭabaí ṭabaí biri birinüñ (15) üstünde körmegey-sen Teñrinüñ yaratıgında (16) tefâvüt ya‘ ná köklerni yaratmaımda şikesdesi ve ekesüki kedüki ‘aybı yoı turur.... (96b/14=067/003)

Hekimoğlu KT:Ol kim yarattı yiti köklerni, (4) muṭábıı körmez sen Tangrıning yaratmışı içinde tefâvütdin taıı íaytarğıl (5) közni, körür mü sen yaruıldın(539b/3=067/003)

Manisa KT: Ol Tañrı ta‘âlâ (5) yidi fat gökleri yaratdı ṭabaía biribiri üstine. Görmezsın Tañrı ta‘âlânüñ ḥalında hâç tefâvüt. Görmez misin (6) Gözüni íaytar, baı göklere. Görür misen? Görmez sen. (415b/4=067/003)

TİEM 40: Ol kim yarattı yidi gökleri, biribiri üzerine (8) Görmeyesin Rahman yaratmağında hiç tefâvüt. Pes döndür gözi, hiç görür misin yaruıklar ya‘ ná ayb (268b/7=067/003)

Kur’an: O, yedi göğü tabaka tabaka yaratandır. Rahmân’ın yaratışında hiçbir uyumsuzluk göremezsın. Bir kere daha bak! Hiçbir çatlak (ve düzensizlik) görüyor musun? (67/3)

Türkçe ilk Kur’an çevirilerinde Ar. “ السموات ” karşılığı kullanılan sözcüklerden **yeti fat kökni; yiti fat kökler; yiti kökler; yidi fat gökleri; yidi gökleri** (T.) sözcük gruplarından meydana gelmiştir.

1.3. 48.es-Serâ (الترى)

“Sözlükte ıslak, nemli toprak anlamına gelen bu kelime, müfessirlerin açıklamalarına göre şu ayette, yedi kat yerin altı anlamında kullanılmıştır: “Göklerde ve yerde, her ikisi arasında ve toprağın altında bulunanalar O’nundur.” (Akpınar 2002: 236)

Ar. “ الترى ” “Nemli toprak ”

Tü. **yär altındaı; yer astında turur; yiti íat yir altını; oylum topraı astında ya‘ ná yir astında.; yir altındağları; yaş toprak altındadır ya‘ ná yidi kat yir altı.**

Ar. “ الترى ” Tü. “Nemli Toprak ”;Türkçe erken Kur’an çevirilerinde; TİEM 73’de **yär altındaı; Rylands KT’de yer astında turur; Anonim KT’de yiti íat yir altını; Hekimoğlu KT’de oylum topraı astında ya‘ ná yir astında.; Manisa KT’de yir altındağları; TİEM 40 KT’de yaş toprak altındadır ya‘ ná yidi kat yir altı.** sözcükleriyle karşılanmıştır.

TİEM 73: añar turur nâ kim köklär içindäki nâ kim yär içindäki ne kim ol ekki araı (6) taıı nâ kim yär altındaı.(228v/6=020/006)

Rylands KT: Añar turur ol kim kökler içinde (37b/1) ol kim yer içinde turur hem ol iki arasında (2) hem ol kim yer astında turur. (37a/3=020/006)

Anonim KT: Añar (ol) ne kim kökler taıı yirler içinde (15) ne kim kökler yirler ara ne kim yiti íat yir altını, barça içige turur. (19a/14=020/006)

Hekimoğlu KT: Anga ol kim kökler içinde taıı ol kim yir (5) içinde taıı ol kim ikisining arasında, taıı ol nirse kim oylum topraı astında ya‘ná yir astında. (301a/4=020/006)

Turkish Studies

Manisa KT: Tañrı ta‘âlânuñ ħalı milkidür (9) dağı yir ehli anlaruñ ortasında olanları dağı yaradı yir altındağları dağı yaradı. (217b/8=020/006)

TİEM 40: anundur ne kim gökler içindedür, dakı ne kim (9) yir içindedür, dakı ne kim ol ikinün arasındadır, dakı ne kim yaş toprak altındadır ya‘ná yidi kat yir altı. (148a/8=020/006)

Kur’an: Göklerdeki, yerdeki bu ikisi arasındaki ve toprağın altındaki her şey, yalnızca O’nundur.(20/6)

Türkçe ilk Kur’an çevirilerinde Ar. “الثرى” karşılığı kullanılan sözcüklerden **yär altındaı** (T.); **yer astında turur** (T.); **yiti íat yir altını** (T.); **oylum topraı astında ya‘ná yir astında** (T.); **yir altındağları**; **yaş toprak altındadır ya‘ná yidi kat yir altı** (T.) sözcük veya sözcük gruplarından meydana gelmiştir.

1.3.49. Siccîn (سجين)

“Sakının. Çünkü kötülerin kitabı muhakkak “Siccîn”dedir. Siccîn’in ne olduğunu sana bildiren nedir? O, yazılmış bir kitaptır.”²² Ayette geçen Siccîn kötülerin amel defterinin altına konulduğu yedi kat yerin altında bir kaya, aşağı bir tabaka, yahut bir zindan olduğu söylenmiştir.(Akpınar 2002: 236-237)

Ar. “سجين” “Günahkarların amel defterinin bulunduğu yer”

Tü. **siccán içindä**; **siccände turur**; **tamuğ içinde**; **siccändedür**; **yidi kat yir altındadır**.

Ar. “سجين” Tü. “Günahkarların amel defterinin bulunduğu yer”; Türkçe erken Kur’an çevirilerinde; TİEM 73’de **siccán içindä**; Anonim KT’de **siccände turur**; Hekimoğlu KT’de **tamuğ içinde**; Manisa KT’de **siccändedür**; TİEM 40 KT’de **yidi kat yir altındadır** sözcükleriyle karşılanmıştır

TİEM 73 : (4) ħaííâ arıgsızlar bitigi siccán içindä bolğay. (437r/4=083/008)

Anonim KT: ħaííâ kim bitigler , kitâbları kâfırlarıñ siccände turur. (127a/13=083/008)

Hekimoğlu KT: Yıgılsunlar ħaíáíat üze fâsılarnıñ (5) bitigi tamuğ içinde (567b/4=083/007)

Manisa KT: Anuñ gibi degül, kevl eksük eylemez, íyâmetden gâfil olmañuz Taĥíáí fâcirler ‘ameli kitâbını siccändedür, kitâbdur cem‘ eylemiş cezâsın yaman ‘amellerini. (437a/10=083/007)

TİEM 40: Degül eyle yâ hakka. Bayık buyrukdan çıkıcılar bitisi, yidi kat yir altındadır. (282a/4=083/007)

Kur’an: Hayır, günahkârların yazısı, muhakkak “Siccîn”dedir.(83/7)

²² Mutaffifin:83/7-9

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde Ar. “سجين” karşılığı kullanılan sözcüklerden **siccân** içinde; **siccânde turur** (Ar.); **tamuğ içinde** (T.); **siccânedür** (Ar.); **yidi kat yir altındadır**(T.) sözcük veya sözcük gruplarından meydana gelmiştir.

1.3.50. Sidretü'l Müntehâ (سدرۃ المنتهى)

Ulaşılabilen en son nokta anlamına gelen Sidretü'l Müntehâ'nın Peygamberimize ilahî feyiz ve nimetlerin sunulduğu özel yerin adı olduğu yahut Peygamberimize altında beyat edilen ve Yüce Allah'ın sekine indirdiği ağaç olduğu söylenmiştir. Zaten “Sedr” bir çeşit ağaçtır. Sidretü'l Müntehâ'nın yedinci kat semada olduğu söylenmiştir(Akpınar 2002: 237)

Ar. “سدرۃ المنتهى” “Ulaşılabilecek son nokta”

Tü. **sidrätü'l-müntähada; sidreti'l-müntehâ fatında; sidreti'l-müntehâ fatında; sidretü'l-müntehâdan; Sidretü'l-müntehâ katında ya'ná ol bir ağaçdur , arş sağında**

Ar. “سدرۃ المنتهى” Tü. “Ulaşılabilecek son nokta”;Türkçe erken Kur'an çevirilerinde; TİEM 73'de **sidrätü'l-müntähada**; Anonim KT'de **sidreti'l-müntehâ fatında**; Hekimoğlu KT'de **sidreti'l-müntehâ fatında**; Manisa KT'de **sidretü'l-müntehâdan**; TİEM 40 KT'de **Sidretü'l-müntehâ katında ya'ná ol bir ağaçdur , arş sağında** sözcükleriyle karşılanmıştır.

TİEM 73: (8) **sidrätü'l-müntähada**.(387r/8=053/014)

Anonim KT: **sidreti'l-müntehâ fatında** (59a/1=053/014)

Hekimoğlu KT: (503b/1)**sidretü'l-müntehâ fatında**. (503b/1=053/014)

Manisa KT: **sidretü'l-müntehâdan** (386a/6=053/014)

TİEM 40: **Sidretü'l-müntehâ katında ya'ná ol bir ağaçdur , arş sağında**. (251a/5=053/014)

Kur'an: Sidretü'l-Müntehâ'nın yanında. (53/14)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde Ar. “سدرۃ المنتهى” karşılığı kullanılan sözcüklerden **sidrätü'l-müntähada** (Ar.); **sidreti'l-müntehâ fatında; sidreti'l-müntehâ fatında; sidretü'l-müntehâdan** (Ar+.T.); **Sidretü'l-müntehâ katında ya'ná ol bir ağaçdur , arş sağında** (Ar+.T.) sözcük veya sözcük gruplarından meydana gelmiştir.

1.3.51. Sühk (سحق)

“Böylece, günahlarını itiraf ederler. Çılgın alevli cehennemlikler kahrolsunlar”²³ Ayette geçen ve “kahrolsunlar” diye tercüme edilen “sühk” kelimesinin cehennemde bir vadi olduğu da söylenmiştir (Akpınar 2002: 237)

Ar. “سحق” “Alevli cehennem”

Tü. **ıraí yâr .; yıraí yir; ıraí yir; irak yir**

²³ Mülk:67/11

Ar. “سحق ” Tü. “Alevli cehennem ”;Türkçe erken Kur’an çevirilerinde; TİEM 73’de **ıraf yâr.**; Hekimoğlu KT’de **yıraf yir**; Manisa KT’de **ıraf yir**; TİEM 40 KT’de **ırak yir** sözcükleriyle karşılanmıştır.

TİEM 73: köni bolunlar tañrıa ortaılı íatmanlar añar kim [244r/1] ortaí íatsa tañrıa andağ íalı tüşär tæg kökdin íapar tæg anı íuşlar yâ kâmişgây ärdi anı yäl (2) **ıraf yâr içindä**.(244r/2=022/031)

Hekimoğlu KT: râst müsülmânlar Tanrığa ortaí íoşmağanlar anıñ birle taí kim ortaí íoşsa (4) Tanrığa tamâm tüşti mengizlig kökdin taí íapar anı íuş yâ (5) tüşrür anı yil, **yıraf yirde**. (322b/3=0227031)

Manisa KT: (11) İhlâú bile Tañrı ta‘âlâya şirk getürmeñüz. Kim şirk getürse Tañrı ta‘âlâya (234b) şol günden düşmiş gibidür. ki íuşlar íapar anı yâ il **ıraf yire** biraímaí gibi. (2) Ma‘nâsi budur ki kim şirk getürse helâk olur nefsinde, iki helâk olanların birine oşAr. (234a/11=022/031)

TİEM 40: muhlıslarken Tanrı’ya ortak eyleyiciler degül-iken ana. Dakı her kim ortak eyler-ise (9) Tanrı’ya, pes anun gibidür kim düşdi gökden, pes kapa anı kuş yâ indüre anı yil, **ırak yire**. (159a/8=022/031)

Kur’an: Allah’a yönelen, O’na ortak koşmayan kimseler (olun). Kim Allah’a ortak koşarsa, sanki gökten düşmüş de kendisini kuşlar kapışıyor veya rüzgâr onu uzak bir yere sürüklüyor gibidir. (22/31)

Türkçe ilk Kur’an çevirilerinde Ar. “سحق ” karşılığı kullanılan sözcüklerden **ıraf yâr** .; **yıraf yir**; **ıraf yir**; **ırak yir** (T.) sözcük gruplarından meydana gelmiştir.

1.3.52. es-Süvâ (السُّوَى):

Allah’ın ayetlerini yalanlayarak alaya alanlar için ifade edilen kötü akibet, fena son anlamındaki “es-Süvâ Kur’an’da: *Sonra kötülük edenlerin sonu çok kötü oldu. Çünkü Allah’ın ayetlerini yalanladılar ve onlarla alay ediyorlardı*”²⁴Şeklinde geçmektedir

Ar. “السُّوَى ” “Kötü akibet, fena son ”

Tü. **yanışı yawuz**; **yawuzraí ‘ufûbet**; **yaman ‘aêâba**; **yavuzırak ya‘ná cehennem**

Ar. “السُّوَى ” “Kötü akibet, fena son”;Türkçe erken Kur’an çevirilerinde; TİEM 73’de **yanışı yawuz**; Hekimoğlu KT’de **yawuzraí ‘ufûbet**; Manisa KT’de **yaman ‘aêâba**; TİEM 40 KT’de **yavuzırak ya‘ná cehennem** sözcükleriyle karşılanmıştır.

TİEM 73: yana (2) ärdi anların **yanışı yawuz ıldılar tamu otı ya‘ná cähännäm** kim yalğanía tut(t)ılar tañrı bälgülärini (3) anı fusûs tutar ärdilär.(294r/1=030/010)

Hekimoğlu KT: Andın song boldı anların songı kim (2) yawuzluí ıldılar **yawuzraí ‘ufûbet** kim yalğanğa nisbet ıldılar Tanğrının äyetlerini, taí irdiler (3) anga maşhara ílurlAr. (386b/1=030/010)

²⁴ Rûm: 030/010

Manisa KT: Andan âhiri ol gişilerüñ ki yamanlı işlediler ‘uûbete *yaman* ‘*aêâba* yitişdi (6) ki yalanladılar Tanrı ta‘âlânun âyetlerini, ol âyetler istihzâ eyleyüp musahhar eylediler. (287a/5=030/010)

TİEM 40: Andan, oldı sonı işi, anlarun kim yavuzlık eylediler: *yavuzırak ya‘ná cehennem* anun için kim yalan duttılar Tanrı âyetlerini: (6) dakı oldılar anı yaşularAr. (192b/5=030/010)

Kur’an: Sonra, Allah’ın âyetlerini yalanladıkları ve onlarla alay etmekte oldukları için, kötülük işleyenin sonu daha da kötü oldu.(30/10)

Türkçe ilk Kur’an çevirlerinde Ar. “السَّوْأَى ” karşılığı kullanılan sözcüklerden *yanışı yawuz* (T.); *yavuzıraı ‘uûbet* (T.+Ar.); *yaman ‘aêâba*(T.+Ar.); *yavuzırak ya‘ná cehennem* (T.+Ar.) sözcük gruplarından meydana gelmiştir

1.3.53. Tesnim (تسنيم)

Cennette bir pınar adıdır. Cennetliklerin en gözde içeceği olduğundan, yahut yukardan cennetliklerin üzerine döküldüğünden “yüce-yüksek” anlamına gelen “tesnîm” kökünden mastar formunda bir kelimedir. (Akpınar 2002: 238)

Ar. “تسنيم ” “Cennet pınarı ”

Tü. *täsnám; tesnám bolğay şarâb-ı şerâfi bolur. Tesnám şarâb atı turur. ‘arş saıfında bolur Muıarrablar derecesi turur.; Tensám din; teslám şarâbındandur; tensám çesmesindendür*

Ar. “تسنيم ” Tü. “Cennet pınarı ”;Türkçe erken Kur’an çevirilerinde; TİEM 73’de *täsnámdin*; Anonim KT’de *Tesnám bolğay şarâb-ı şerâfi bolur. Tesnm şarâb atı turur. ‘arş saıfında bolur Muıarrablar derecesi turur.;* Hekimoğlu KT’de *Tensám din; teslám şarâbındandur;* TİEM 40 KT’de *tesnám çesmesindendür* sözcükleriyle karşılanmıştır.

TİEM 73: anıñ íatıǵı *täsnámdin* bolğay.(438v/5=083/027)

Anonim KT: ve tatıǵı anıñ *Tesnám bolğay şarâb-ı şerâfi bolur. Tensám şarâb atı turur. ‘arş saıfında bolur Muıarrablar derecesi turur.* (127b/11=083/027)

Hekimoğlu KT: Taıı anıñ íatıǵı *Tensám(8) din* (568a/7=083/027)

Manisa KT: anuñ mázâcı íarışmaǵı *teslám şarâbındandur.* (437b/11=083/027)

TİEM 40: Dakı katılmış ol sücinün *tensám çesmesindendür.* (282b/1=083/027)

Kur’an: O içeceğin katkısı tesnimdir.(83/27)

Türkçe ilk Kur’an çevirlerinde Ar. “تسنيم ” karşılığı kullanılan sözcüklerden *täsnámdin* (Ar.); *Tesnám bolğay şarâb-ı şerâfi bolur. Tensám şarâb atı turur. ‘arş saıfında bolur Muıarrablar derecesi turur.*(Ar.+T.); *Tensám din* (Ar.); *teslám şarâbındandur*(Ar.); *tensám çesmesindendür*(Ar.+F.) sözcük veya sözcük gruplarından meydana gelmiştir.

1.3.54. El-Ufuku'l A'lâ (الافق الأعلى)

“O en yüksek ufukta idi”²⁵ ayetinde geçen “en yüce ufuk” ya güneşin doğduğu yer, ya da güneşin batım yeridir. Hz. Peygamber, İsrâ yolculuğunda Cebrail’i kendi suretinde burada görmüştür. (Akınar 2002: 238)

Ar. “الافق الأعلى ” “En yüksek ufuk ”

Tü. **âdizrâk buçğâılar; yüksek mekân erdi kök içinde; üstünki ufuú; yüce ufuú gök íarağında; yir gök kırañında-y-iken yücerek**

Ar. “الافق الأعلى ” Tü. “En yüksek ufuk” ;Türkçe erken Kur’an çevirilerinde; TIEM 73’de **âdizrâk buçğâıldın**; Anonim KT’de **yüksek mekânda erdi kök içinde**; Hekimoğlu KT’de **üstünki ufuúda**; Manisa KT’de **yüce ufuúda gök íarağında**; TIEM 40 KT’de **yir gök kırañında-y-iken yücerek** sözcükleriyle karşılanmıştır.

TIEM 73: ol **âdizrâk buçğâıldın**.(387r/5=053/007)

Anonim KT: (6) Ol Cebrâ’il ‘a. **yüksek mekânda erdi kök içinde**. (58b/6=053/007)

Hekimoğlu KT: taı ol **üstünki ufuúda**. (503a/4=053/007)

Manisa KT: ol **yüce ufuúda gök íarağında**. (386a/2=053/007)

TIEM 40: Ol **yir gök kırañında-y-iken yücerek**. (251a/3=053/007)

Kur’an: O, en yüksek ufukta bulunuyorken (aslî sûretine girip) doğruldu.(53/7)

Türkçe ilk Kur’an çevirilerinde Ar. “الافق الأعلى ” karşılığı kullanılan sözcüklerden **âdizrâk buçğâılar** (T.); **yüksek mekânda erdi kök içinde** (T.+Ar.); **üstünki ufuú**(T.+Ar.); **yüce ufuú gök íarağı**(T.+Ar.);; **yir gök kırañında-y-iken yücerek** (T.) sözcük veya sözcük gruplarından meydana gelmiştir.

Sonuç:

Türkçe İlk Kur’an Çevirilerinde Uhrevî Yer adları adlı çalışma (Çanga;1999)’dan tespit ettiğimiz Uhrevî Yer adları ile ilgili kullanımlara karşılık gelen kullanımların eşdeğerliliği Türkçe İlk Kur’an çevirilerinde Arapça, Farsça ödünçlemelerin yanında sıklıkla Türkçe sözcük ve sözcük gruplarıyla karşılanma yoluna gidilmiştir. Eşdeğerlilik ilkesinden hareketle karşılanan Türkçe söz ve sözcük gruplarının Arapça sözcükler karşısındaki ifade gücü, söz varlığı zenginliği ortadadır. Kur’an gibi ifade gücü son derece yüksek bir metnin soyut Uhrevî Yer adları kavramlarının tüm kullanım alanlarının Türkçe olarak karşılanması son derece güçtür. Bütün bu güçlüğü rağmen soyut ‘Uhrevî Yer adları ’ kavramlarının Türkçeye aktarılmasında Türkçe ilk Kur’an çeviren/çeviricilerinin taşıdıkları Türkçecilik şuur ve kaygısı, ince hayal gücü ve keskin hafıza Türk idrak semantiğinin önemli başarısı olmalıdır. Bu şuurlu çeviri çalışmaları genel Türkçenin tarihî seyri açısından çok büyük öneme sahip belgelerdir. Türkçe ilk Kur’an çevirilerinde soyut kavramların tek tek alınıp işlenmesi Türkçenin söz varlığına önemli katkılar sağlayacaktır.

²⁵ Necm:53/7

KAYNAKÇA

- AKSAN, Doğan, Her Yönüyle Dil (3c), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1982.
- AKSAN, Doğan, “Anadolu Yer Adaları üzerine En Yeni Araştırmalar”, Türk Dili Yıllığı Belleten, 1973-1974, Ankara, 1974.
- AKPINAR, Ali, Kur’an Coğrafyası (Kur’an’da Yer adları) Ankara, 2002.
- ARAT, Reşit Rahmeti, Edip Ahmed b. Mahmud Yükneki, Atebetü’l Haifayî, İstanbul, 1951
- ARAT, Reşit Rahmeti, İttadü Bilig, III İndeks, (Neşre Hazırlayanlar: Kemal ERASLAN Osman Fikri SERTKAYA, Nuri YÜCE), İstanbul, TKAE, 1979.
- ATA, Aysu, Türkçe İlk Kur’an Tercümesi (Rylands Nüshası) Karahanlı Türkçesi, Giriş-Metin-Notlar Dizin, Ankara, TDK, 2004.
- ATALAY, Besim, Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi I-II-III, 2. Baskı, Ankara, IV, 2.Baskı, (Dizin “İndeks”), Ankara, 1986.
- ATEŞ, Süleyman, Kur’ân-ı Kerîm ve Cümle Meali, İstanbul, Yeni Ufuklar Neşriyat 1975.
- BOROKOV, A. K., Orta Asya’da Bulunmuş Kur’an Tefsirinin Söz Varlığı (XII. - XIII. Yüzyıllar), (Ruşadan Çeviren: USTA, Halil İbrahim, AMANOĞLU Ebülfez), Ankara,TDK, 2002.
- CAFEROĞLU, Ahmet, Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü, İstanbul, TDK, 1968.
- CLAUSON, Sir Gerard, An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish, Oxford , 1972.
- ÇANGA, Mahmut, Kur’an-ı Kerim Lugatı, İstanbul, 1999
- DEVELLİOĞLU, Ferit, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Ankara, 1991.
- DIYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI, Kur’ân-ı Kerâm ve Açıklamalı Meâlî, 2. Baskı, Ankara. 1993.
- KARABACAK, Esra, *An Inter-Linear Translation Of The Qur’an Into Old Anatolian Turkish = Eski Anadolu Türkçesi Satır Arası Kur’an Tercümesi*: Introduction and Text I, Sources Of Oriental Languages and Literatures 22, Turkish Sources XX, Harvard University The Department Of Near Eastern Languages and Civilizations. 1994; (Part II: Glossary: Section one, p. 1-384. Section Two, p. 385-786), 1995; (Part III: Facsimilie of the MS Manisa İl Halk Library No. 931, Section one: 1a-224a.1997; (Part III: Facsimilie of the MS Manisa İl Halk Library No. 931, Section two: 224b-451a, 1999.
- KÖK, Abdullah, Karahanlı Türkçesi Satır-Arası Kur’an Tercümesi (TİEM 73, 1v/1-235v/3) 235v/2), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2004.
- KÖK, Abdullah, “İlk Türkçe Doğu ve Batı Türkçesi Kur’an Çevirilerinde Özel Adlar”, Türk Dil Kurumu V/ Uluslar Arası Türk Dili Kurultayı Ankara, 2004.
- KÖK, Abdullah, “İlk Türkçe Kur’an Tercümelerinde Metonimli Kullanımlar Üzerine” Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, Çağdaş Türklük Sempozyumu Ankara, 2004.
- SAĞOL, Gülden, *Old Turkish and Persian Inter-Linear Qur’an Translations II: An Inter-Linear Translation of the Qur’an into Khawarazm Turkish, Introduction, Text, Glossary and Facsimile (Part I: Introduction and Text)*, Harvard, (410 pages), 1993; *(Part II: Glossary)*

Harvard, 1995, (310 pages); (*Part III Facsimile of the MS Süleymaniye Library, Hekimoğlu Ali Paşa No.2 Section One: 1b-300b*), Harvard, 1996; (*Part III: Facsimile of the MS Süleymaniye Library, Hekimoğlu Ali Paşa No.2 Section Two:301a-587b*), Harvard,1999.

SOYDANER, İnyet, Kur'an'da Cehennem Kavramı, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Malatya, 2002.

TEKİN, Talat, Orhon Yazıtları, TDK, Ankara. 1988.

TEKİN, Talat, Orhon Türkçesi Grameri, Ankara: Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi, 2000.

TOPALOĞLU, Ahmet, Muhammed Bin Hamza, XV/ Yüzyıl Başlarında Yapılmış "Satır Arası Kur'an Tercümesi, I Giriş ve Metin, İstanbul,1976; II, Sözlük, İstanbul, 1978.

TÜRK DİL KURUMU, Türkçe Sözlük, Ankara, 2000.

USTA, Halil İbrahim, "XIII. Yüzyıl Doğu Türkçesiyle Yazılmış Anonim Kur'an Tefsirinin Söz ve Şekil Varlığı." Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 1989.